

ČÁLUSRÁIDU O97 SÁMI OKTAVUOĐAS

Temáihpa 1:

SÁMI OAHPPOPLÁNAT – SÁMI SKUVLA?

SKRIFTSERIE TIL L97 SAMISK

Temahefte 1:

ET SAMISK LÆREPLANVERK – EN SAMISK SKOLE?

OVDASÁTNI

Dá lea vuosttaš temághiha mii almmuhuvvo sierra ráiddus 10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánaid oktavuodas. Čálusráidui gullet iešguđetlágan temághippagat mat deattuhit guorahallamiid, bagadeami, diehtjuohkima ja jurdagiid O97 Sámi ráhkadeamis. Temághippagat gieđahallet sámi skuvllaid iešguđetlágan hástalusaid. Sámi oahpahusráđđi ráhkada ja buvtta gihppagiid ovtta Girko-, oahpahus- ja dutkandepartementtain. Sámi oahpahusráđđi lágida gihppagiid, ja almmuha maiddá interneahtas Sámi oahpahusráđi siidduin.

Temághippagat deattuhit earenoamážit sámegiela hálddašanguovllu suohkaniid, muhto leat maiddá deatalaččat eará suohkaniidda/skuvllaide mat oahpahit sámegielas. Muhtun gihppagat leat maiddá vuohkkasat suohkaniidda ja skuvllaide mat dárbašit dieđuid Sámi oahppoplánaid birra, dahje mat hálidit geavahišgoahtit O97 Sámi bagademiid, O97 sámi stoalppuid ráhkadeamis.

Jan Henry Keskitalo lea čállán álgománusa.

Dát gihpa gieđahallá olu áššiid mat gusket skuvlla doaimmaide. Leat guovttelágan teavsttat dasa veahkkain. Muitalusat leat ovdamearkan makár hástalusat skuvllain leat. Čilgehusteavsttat fas kommenterejit hástalusaid.

Gáldun leat leamaš fágalaš bargit geat earenoamážit beroštit sámi skuvllaid ovdáneamis. Sáhtán namuhit Frank Darnell ja Anton Hoem: «Taken to Extremes» (Scandinavian University Press 1996), Asle Høgmo: «Norsk skole – samisk virkelighet» (Gyldendal 1989), Asle Høgmo, Karl Jan Solstad og Tom Tiller: «Skolen og den lokale utfordring» (Universitetet i Tromsø 1981) ja SUFUR: «Kunnskap og kompetanse i Sápmi», red. Asta Balto (Davvi Girji o.s. 1996)

FORORD

Dette er det første temaheftet som gis ut i en egen skriftserie i tilknytning til Det samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen. I skriftserien inngår temahefter av ulike karakter med vekt på drøfting, veiledning, informasjon og ideer knyttet til realiseringen av L97 Samisk. Temaheftene vil rette seg mot ulike utfordringer som den samiske skolen står overfor. Heftene utarbeides og produseres av Samisk utdanningsråd i samarbeid med Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. De vil bli distribuert av Samisk utdanningsråd og gjøres tilgjengelige på Samisk utdanningsråd's hjemmeside på internett.

Temaheftene retter seg i hovedsak mot kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, men vil også ha relevans for kommuner/skoler utenfor forvaltningsområdet som gir tilbud om opplæring i samisk. Enkelte hefter vil kunne anvendes av kommuner og skoler som ønsker informasjon om ulike sider ved Det samiske læreplanverket, eller som ønsker å ta i bruk veiledningsmaterieell utformet til L97 Samisk i realiseringen av de samiske stolpene i L97.

Jan Henry Keskitalo, for tiden stipendiat og høgskolelektor i pedagogikk ved Samisk høgskole har skrevet utkast til dette temaheftet.

Heftet tar opp en del problemstillinger knyttet til skolens funksjon. To typer tekster nyttes til dette formålet. Fortellingene eksemplifiserer ved hjelp av en del tenkte situasjoner de utfordringene skolen står overfor. Den forklarende teksten kommenterer disse utfordringene.

Som kilder har han benyttet faglige arbeider som har konsentrert seg om utviklingen av skolen for samiske elever. Her kan blant annet nevnes Frank Darnell og Anton Hoem: «Taken to

Ávžžuhan buohkaid geat beroštit dáin áššiin, lohkat dáid girjjiid. Dat guorahallet ja čilgejit olu áššiid mat leat mávssolaččat sámi skuvllaid ovdáneamis.

SÁMI OAHPPOPLÁNAT – SÁMI SKUVLA?

ÁLGU

Čakčat 1997 álge sámi oahppoplánat doaibmat sámegeiela hálddašanguovllus. Sámi oahppoplánat leat oahpahusa geatnegas jodihandokumenttat, nu go ovdasánis juo namuhuvvon. Oahpahusa plánen ja čađaheapmi iešguđetge skuvllas galget čuovvut oahppoplána rámmaid.

Oahppoplánaid báikkálaš barggus lea guovddáš hástalussan geahččalit hukset buori oktavuoda oahpahusa oktasaččat mearriduvvon, ja báikkálaš hábmejuvvon sisdoalus. Báikkálaš válljemat ja duohtanadahkamat galget deavdit ja čilget oktasaččat mearriduvvon sisdoalu, ja eallindahkat ja heivehit ohppiid vásáhusaide ja eavttuide. Muhto skuvla ferte maddái čatnat oktii sámi servodaga searvevuodaid.

Sámi skuvla galgá bisuhit, ovddidit ja nannet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima. Dá lea servodatdoaimma máid skuvla ja eará institušuvnnat galget gozihit. Skuvla ii nagot akto

Extremes» (Scandinavian University Press 1996), Asle Høgmo: «Norsk skole – samisk virkelighet» (Gyldendal 1989), Asle Høgmo, Karl Jan Solstad og Tom Tiller: «Skolen og den lokale utfordring»

(Universitetet i Tromsø 1981) og SUFUR: «Kunnskap og kompetanse i Sápmi», red. Asta Balto (Davvi Girji o.s. 1996)

Disse bøkene anbefales for den interesserte leser. De tar opp til drøfting og eksemplifisering en rekke forhold som har betydning for utviklingen av skolen for samiske elever.

ET SAMISK LÆREPLANVERK – EN SAMISK SKOLE?

INNLEDNING

Høsten 1997 ble Det samiske læreplanverket gjort gjeldende i forvaltnings-området for samisk språk. Som det framgår av forordet, er det samiske læreplanverket et forpliktende styringsdokument for opplæringen. Planlegging og gjennomføring av opplæringen på den enkelte skole skal skje innenfor rammen av planverket.

En sentral utfordring for det lokale arbeidet med læreplanverket er å bidra til å skape god sammenheng mellom det sentralt fastsatte og det lokalt utformede innholdet i opplæringen. Lokale tilvalg og konkretiseringer skal bidra til å utfylle og utdype det sentralt fastsatte innholdet og levendegjøre og tilpasse det til elevenes erfaringer og forutsetninger. Men skolen må også bidra til å binde sammen det som er felles for det samiske samfunnet.

En sentral funksjon for en samisk skole er å bidra til å bevare, videreutvikle og styrke sa-

doaimmahit dán barggu, muhto skuvla lea hui guovddážis doaimmas.

Oahpahus galgá nannet sámi identitehta ja kultuvrra, nu go juo oahppoplánain boahtá ovdan. Vaikko álggos soaitá neaktit čielga pedagogalaš doaimman, de goitge ferte heivehuvvot servodahkii. Skuvla ii sáhte doaimmahit barggus jus lea áibbas isolerejuvvon servodagas. Ja jus servodat ii ane árvvus sámi giela ja kultuvrra, iige mieđit dasa sihke báikkálaš ja našuvnnaš ieš-árvvu, de šaddá das váttis oažžut oahpu. De šaddá váttis joksat skuvllaid bajimus ulbmiliid.

SKUVLA JA BÁIKKÁLAŠ SERVODAT

Skuvlla guovddáš eaktu sámi servodagas lea ahte skuvla galgá leat integrerejuvvon oassi báikkálaš servodagas. Dalle lea álkit hukset searvevuoda beroštumiid ja árvvuid vuodul. Oktasaš beroštumit ja árvvut leat guovddáš doahpagat. Oktasaš beroštumit ja árvvut leat hirbmat mávssolaččat dasa man olu ja man bures skuvla doaimmaha barggus. Maiddái eará áššit váikkuhit beroštumiid ja árvvuid searvevuoda sámi servodagas. Muhtumat mearridit áššiid guovddáš beroštumiideaset vuodul. Earát soitet dán atnit árvoaidnun, muhto ieža eai oaivvil danin. Dávjá šaddet iešguđetlágan dilid go skuvlla iešguđetge dásit galget árvvuid ja beroštumiid vuodul plánet ja doaimmahit bargguset. Visot galgá heivehuvvot sihke politihkalaš ulbmiliidda, servodatovdáneami diliide, ja ovttaskas oahppái.

misk språk, kultur og samfunnsliv. Dette er en samfunnsfunksjon som skolen som institusjon sammen med mange andre institusjoner tillegges. Skolen vil ikke alene kunne ha ansvar for dette, men dens bidrag vil være helt vesentlig.

Som det framgår av planverket skal opplæringen som helhet bidra til en styrking av samisk identitet og kultur. Selv om denne funksjonen i utgangspunktet kan oppfattes som rent pedagogisk, må den relateres til samfunnet. Skolen kan ikke drive sin virksomhet isolert fra samfunnet. Dersom samfunnet på sin side ikke verdssetter samisk språk og kultur ved å tilskrive det en egenverdi både lokalt og nasjonalt, vil utdanning til og i dette være vanskelig. Da vil det bli vanskelig å nå de overordnede mål for skolen.

SKOLEN OG LOKALSAMFUNNET

Et viktig utgangspunkt for skolens virksomhet i og i forhold til de samiske samfunnene, er at den skal være en integrert del av lokalsamfunnet. Ved det kan den i større grad oppnå et interesse- og verdifelleskap. Felles interesser og verdier er et nøkkelbegrep. Graden av interesse- og verdifelleskap er avgjørende for i hvilken grad og med hvilken kvalitet skolen oppfyller sin funksjon. Det er også andre forhold som påvirker grad av interesse og verdifelleskapet innad i de samiske samfunnene. Enkelte vil gjøre sine valg ut fra overordnet interesse. interessebehov. Disse kan av andre oppfattes som tilsynelatende verdivalg, men oppfattes ikke av den enkelte som dette. Når skolens ulike nivåer skal forholde seg til verdi- og interessed spørsmål i sin planlegging og sin daglige virksomhet, blir dette et flersidig forhold. Det skal relateres til politiske målset-

SERVODATRIEVDAN

Servodatrievdama vuohtta dain rievdamiin mat leat servodaga iešguđetge sektoriin. Teknologijja rievda johtilepmosit, njozemusat fas rievda kultuvrralaš sektor. Servodat lea álo rievddadan, muhto dál leat mihá johtilit ja stuorát rievdamat servodagas. Rievdamat mángga leavttus dagahit gealdduid mat várra leat ge servodatrievdama fámut. Namuhuvvon dilit fátmastit servodaga oppalaččat. Dát váikkuha ovttaskas olbmo ja ovttaskas sámi báikkálaš servodaga iešguđetládje. Eai leat dušše iešguđet sektorat mat rivdet iešguđet leahtus, maiddái sámi báikkálaš servodagat rivdet iešguđetládje, ja sáhttet dagahit gealdduid sámi servodagas. Dát guoská sihke sámi servodaga siskkáldas diliide, ja ránnáservodagaid ja stuoraservodaga oktavuhtii.

SÁMI SKUVLA

Ovttaskas olbmot vásihit iešguđetládje gullevašvuodaset eará sámiide ja stuoraservodahkii. Dan ferte sihke teorehtalaččat ja praktihkalaččat atnit muittus sámi skuvllas. Dainnalágiin sáhtta ja ferte sámi skuvla doaibmat ja oažžut mearkkašumi. Dán oktavuodas galgá sámi skuvla háhkat pedagogalaš vuoddu, ja dainnalágiin nannet ovttaskas oahppi sámi identitehta. Dát konteaksta lea vuoddu movt láhčit, ovddidit ja heivehit sámi

tinger, til forhold knyttet til samfunnsutviklingen, og til den enkelte elev.

SAMFUNNSEDRING

Samfunnsendring kan karakteriseres ut fra de endringene som skjer i de ulike sektorene av samfunnet. Endringene foregår hurtigst innenfor teknologi, langsomst på den kulturelle sektoren. Endring har alltid pågått, men samfunnet stilles overfor stadig hurtigere og stadig mer gjennomgripende endringer. Endring i ulik takt forårsaker spenninger som kan sies å være noe av kreftene bak samfunnsdynamikken. De nevnte forhold gjelder samfunn generelt. For det enkelte individ og det enkelte samiske lokalsamfunn kan dette anta ulik karakter. Ikke bare endres ulike sektorer i ulik takt, men også de samiske lokalsamfunnene endres i ulik takt, noe som kan skape spenninger innenfor det samiske samfunnet. Dette gjelder både forhold innenfor det samiske samfunnet samlet så vel som i forhold til de omkringliggende samfunn og storsamfunnet.

SAMISK SKOLE

Enkeltindividet vil på ulik måte og i ulik grad være bevisst sin samiske tilhørighet og sitt medlemskap i storsamfunnet. Samisk skole må teoretisk og praktisk forstås i forhold til dette. Det er i forhold til dette den samiske skolen skal og kan ha sin funksjon og betydning. Det er i forhold til denne dynamikken den samiske skolen skal finne sin pedagogiske plattform og bidra til at den enkelte samiske elev får styrket sin samiske identitet. Denne konteksten er det primære

skuvlla, ja dán oktavuodas galget maiddái návccat, guottut, norpmát ja árvvut doaimmat.

ÁRBEVIROLAŠ MÁHTTU,
BÁIKKÁLAŠ MÁHTTU
JA SKUVLAMÁHTTU

Árbevirolaš máhtus, báikkálaš máhtus ja skuvlamáhtus leat iešguđetlágan hámit, vuodustusat, oalgguhusat ja eavttut. Danin šaddet maiddái vuogit, struktuvrrat ja organiseremat iešguđetláganin. Formála oahppu lea eaktun dahje beassanvuohkin hui olu daidda odđa bálvalusbargguide, dahje sámi servodaga bálvalusdoaimmaide. Sámi nuorain geain lea veaháš oahppu, ja geat belohakkii leat ieža oahppan, muhto geain ii leat formála oahppu, lea eahpečielga boahpteáigi. Nuppe dáfus galggašii maid máhttit iešguđetlágan kultuvrralaš gelbbolašvuodaid. Formála oahppu lea hui deatalaš odđaáigásaš sámi servodagas. Muhto jus galgat doalahit sámi servodaga, de gal fertet hukset sámi servodatinstitušuvnnaid. Ealáhusat ja kultuvra leat hui lahkálaga sámi oainnu mielde. Mánge lea ekonomalaš rievdan maiddái rievadan kultuvrralaš identitehta, ja árbevirolaš máhttu lea massán árvvu ja jávkan. Dál ferte kultuvrra bisuheami eambbo ovttastit formála institušuvnnaiguin vai nu ii fas geava. Dat mearkkaša ahte ferte háhkat sámi gelbbolašvuoda odđa servodatsurggiin, oppamáilmálaš gelbbolašvuoda lassin. Danin ferte oaidnit máhttodárbbu ja máhttoeavttuid oktavuodaid. Dán kultuvrralaš proseassa bissovašvuohka, rievdamat ja fuomášumit dáhpáhuvet oktanis. Ovttaskas olmmoš ferte dávjá vásihit sihke bissovašvuoda ja rievdamiid.

re grunnlaget for å formalisere, utvikle og tilpasse en samisk skole, og det er i forhold til dette ferdighetene, holdningene, normene og verdiene også skal ha sin funksjon.

TRADISJONSKUNNSKAP, LOKALKUNNSKAP OG SKOLEKUNNSKAP

Tradisjonskunnskap, lokalkunnskap og skolekunnskap kan sies å ha ulik form, begrunnelse, motivasjon og forutsetninger. Følgelig må både metode, struktur og organisering bli ulike. Formell utdanning er et krav innenfor, eller en inngangsbillett til, svært mange av de nye serviceyrkene, eller om en vil, tjenestefunksjonene i de samiske samfunnene. Kombinasjonen halvlært og selvlært uten formell utdanning gir ingen sikker framtid for samisk ungdom. På den annen side er behov for å mestre ulike kulturelle kompetanser. Formell utdanning er viktig i et moderne samisk samfunn. Men for å opprettholde det samiske samfunnet må vi bygge samiske samfunnsinstitusjoner. Næring og kultur er i samisk sammenheng nært knyttet. I mange tilfeller har skifte i økonomisk grunnlag samsvart med skifte av kulturell identitet, og tradisjonskunnskap har mistet sin verdi og gått tapt i dette skiftet. Kulturell reproduksjon må nå mer også knyttes til moderne formelle institusjoner for å motvirke dette. Dette betyr etablering av samisk kompetanse på nye samfunnsområder med samtidig bruk av universell kompetanse. Kunnskapsbehovet og kunnskapsforutsetningene må derfor forstås relatert til en sammenheng. Den kulturelle prosessen med kontinuitet, endringer og nyvinninger foregår som samtidige fenomener. Den enkelte vil stadig måtte forholde seg til

Servodatrievdamat gáibidit nuppástuhttimiid. Dát guoská sihke ásausaide main lea ovddasvástáduš servodatsektoriin, ja maiddáa ovttaskas olbmuid.

Jus eahpeformálalaš gelbbolašvuotta galgá dohkket stuora ja deatalaš oassin formála oahpus, de ferte vuos proseassaid čađa mannat, ja ráfis beassat láddat muhtun systemas. Sámi vuodđo- skuvlii livččii hui mávssolaš beassát dán ovttastit muhtun rabas oahppoplánaproseassain. Doppe gos ealáhusat dahje ekonomalaš systemat ovdal ledje guovddáži bissovašvuoda- ja rievdan proseassain, dárbašišgoahá sámi servodat dál eambo servodatinstiuvnnaid mat leat dáidda ulbmiliidda heivehuvvon. Dákkár servodatinstiuvnnaid dárbašit buori áiggi, ressurssaid ja saji vai šaddet ovtadássasaččat earáiguin proseassas.

Sámi máhttu gávdno sierra skuvlafágan, oassin skuvlafágas, dahje oassin dieđalaš suorgemáhtus. Olu dán fágain dahje fágasurggiin leat maiddáa dábálaččat beaivválaš eallimis, muhto de šaddet sierra skuvlafágan dahje earenoamáš bargoeš- vuhtan.

SKUVLLA DOAIBMA

Olmmoš ferte dovdat guovddáš ja earenoamáš áššiid skuvlla doaimmas jus ieš galgá doaibmat ođđa, rievddadeaddji máilmmis. Makkár praktihkalaš ja akademalaš gelbbolašvuotta gáibi- duvvo oppalaš máhtus, ja min boahhtevaš barggus? Makkár máhtu dárbaša sámi servodat vai sáhtá ovdiddit, doalahit ja nannet sámi servodateallima?

Lea veadjetmeahtun ollislaččat vástidit dáid gažaldagaid. Olu lea čadnon ovttaskas olbmo

fenomenene stabilitet og forandring. Samfunns- endring stiller krav til omstilling. Dette gjelder både for institusjoner med ansvar for samfunns- sektorer og for enkeltmennesket.

Skal uformell kompetanse kunne bli en betyd- ningsfull og vesentlig del av formell utdan- ning, må den underlegges en prosess og gis tid og rom i et system for å utvikle dette. Det vil altså være av betydning for en samisk grunn- skole å få knyttet dette til en åpen lærplanpro- sess. Der hvor næringene, eller det økonomiske systemet, før var dominerende i kontinuitets- og endringsprosessen, vil de samiske samfunnene i stadig større grad både ha behov for, og samti- dig være avhengig av, samfunnsinstitusjoner til- passet for dette formålet. Disse samfunnsinsti- tusjonene må gis tid, ressurser og rom for å kun- ne bli likeverdige deltakere i prosessen.

Det finnes eksempler på samisk kunnskap som eget skolefag, som deler av skolefag, eller som deler av vitenskapelig disiplinkunnskap. Mange av disse fagene eller fagområdene er samtidig representert i dagliglivets praksis. Men de vil framstå i ulik form som skolefag eller som feno- mener knyttet til yrkeslivet.

SKOLENS FUNKSJON

Sentrale og iøynefallende spørsmål vedrørende skolens funksjon blir hva man trenger av kunn- skap om seg selv og om andre for å greie seg i en moderne verden i endring. Hvilken praktisk og akademisk kompetanse trenger vi for den gene- relle dannelse, så vel som for vår framtidige yr- kesrolle? Hvilke kunnskaper trenger de samiske samfunn for å utvikle, bevare og styrke et sa- misk samfunnsliv?

árvvuide ja beroštumiide. Skuvlla iešguđet dásiin lea iešguđet mearkkašupmi. Deatalaš ráđji lea vuodđoskuvlla mearkkašumis, earenoamážit dábálašoahpus, ja joatkkaskuvlla dahje universitehta- ja allaskuvlla systema mearkkašumis, namalassii ámmát- dahje virgespesiáliseren. Dás mii deattuhit vuodđoskuvlla.

Nu go ovdalis juo namuhuvvon, ásaha juohke servodat oahpahusa mii galgá unnidit erohusaid dálá máhttodási ja servodatbisuheami dárbbuid gaskkas. Dát dáhpáhuvvá juohkelágan servodagain, sihke smávva ja stuora, árbevirolaš ja ođđamállet servodagain. Sámi servodagat leat seaguhusat smávva ja stuora, árbevirolaš ja ođđamállet, sámi ja dáčča, ja ravdda ja guovddáš servodagain. Danin šaddet dávjá vásihit mánggalágan diliid oktanis. Vuodđoealáhusat leat ovdal leamaš, ja leat ain dál hui deatalaččat árbevirolaš vuodđomáhtus. Dán vuodđomáhtu vuodul galget sámi servodagat ovddidit ođđa máhtu man sáhtta heivehit ođđa vásáhusaiguin rievdamis, ja máid sáhtta máilmmálaš máhtuin ovttaštit.

GULLEVAŠVUOHTA KULTUVRII JA IDENTITEHTA HÁSTALUSSAN

Olbmuid iešguđetlágan vásáhusat ja oaivilat čearddalašvuodas, kultuvrras ja sosiála gullevašvuodas leat dávjá čilgejuvvon. Vai midjiide lea álkit ipmirdit skuvlla doaimma, de sáhttit dan vuodul

Det lar seg ikke gjøre å enkelt svare på disse spørsmålene i full bredde. Mye vil avhenge av hva den enkelte vil synes er verdifullt og interessant. De enkelte nivå i skoleverket må her spille en ulik rolle. Et viktig skille går mellom den rolle grunnskolen kan ha, først og fremst allmennutdanning, og den rollen det videregående skoleverket eller universitets- og høgskolesystemet skal ha, nemlig en yrkes- eller profesjons-spesialisering. I denne sammenheng rettes søkelyset mot grunnskolen.

Ethvert samfunn etablerer, som innledningsvis nevnt, utdanning for å dekke gapet mellom det eksisterende kunnskapsnivået og et antatt eller erfart behov for samfunnets fortsatte eksistens. Dette fenomenet deles av så vel de enkleste som de mest kompliserte samfunn, av så vel de mest tradisjonelle som de mest moderne. De samiske samfunnene, i skjæringspunktet mellom det enkle og det sammensatte, det tradisjonelle og det moderne, samisk og norsk, mellom utkant og periferi må på mange måter håndtere et mangfold av dimensjoner samtidig. Det tradisjonelle kunnskapsgrunnlaget har vært og er fortsatt sterkt knyttet til primærnæringene. Det er med dette kunnskapsgrunnlaget de samiske samfunn skal videreutvikle ny kunnskap som er forenlig med ny erfaring tilegnet gjennom endring og kombinert med universell kunnskap.

KULTURELL TILHØRIGHET OG IDENTITET SOM UTFORDRING

I flere sammenhenger er det beskrevet hvordan folks erfaring og oppfatning av etnisk, kulturell og sosial tilhørighet varierer. Med et slikt utgangspunkt kan vi, for bedre å forestille oss en

govahallat sihke ovttaskas olbmo ja joavkku doaimmaid. Mii oaidnit dávjá sihke alddiineamet ja earáin ahte gárta ii álo čájjet riekta. Mii sáhttit váivahuvvat go fuobmát ahte earát eai álo miedit min oaiviliidda sámevuodá birra, dahje movt lea leat sápmelažžan ja seammás Norgga stáda-boargárin. Struktuvrrat, vásáhusat, árvvut ja norpmát máid mii vásihit, háhkat ja máid earát duvdet midjiide, báidnet min vásáhusaid, ipmárdusaid, ja min iežamet gova sápmelaččas. Earát fas ipmirdit ja vásihit iežaset earáládje, ja mii várra oaidnit guhtet guimmiideamet iešguđetládje. Min kultuvra- ipmárdus vuolgá das máid ieža leat vásihan. Mis leat juohkehaččas guottut ja vásáhusat iežamet čearddalaš joavkku meanuin, árvvuin ja norpmáin. Min kultuvrralaš identitehta vuolggahuvvo dán ovdalis namuhuvvon symbolalaš ja prahktihkalaš mearkkašumis, seammás go máiddái váikkuha dan. Dát guoská sihke joavkkuide ja ovttaskas olbmuide. Dát váikkuha min, ja mii hálidit ieža váikkuhit dan, seammaládje go earáid vásáhusat váikkuhit sin. Lea hui buorre iešovđáneapmái dovdat ahte su duogáš dohkkehuvvo seamma dásis go earáid duogáš.

Dát lea liikka mávssolaš sámi ohppiide. Lea sihke eksistensiálalaččat ja demokrátalaččat váttis jus muhtun hilgojuvvo kultuvrralaš searvevuodas masa ieš hálida searvat, ja masa lea historjjálaš gullevašvuhta. Dát guoská sihke siskkáldasat joavkkus, ja joavkkuidgaskasaččat.

skoles funksjon, møte utfordringen ved å danne oss forestillinger om funksjonen både på individ og på gruppenivå. Vi opplever stadig, både med oss selv og andre, at kartet ikke alltid stemmer med terrenget. Vi kan bli frustrert over at våre egne forestillinger om det å være same, eller det å være same og samtidig norsk statsborger, ikke alltid, og ubetinget, deles av andre. Vår egen erfaring og forståelse, og vårt eget bilde av å være same farges av de strukturer, opplevelser, verdier og normer vi gjennomgår, tilegner oss og tilskrives. Andres oppfattelse av, og erfaringer med seg selv vil være annerledes, samtidig som vi gjensidig trolig oppfatter hverandre forskjellig. Det vi har lært av våre erfaringer, er med på å danne vår forståelse av vår kultur. Hver enkelt av oss bærer på forestillinger og erfaringer om atferd, verdier og normer for den etniske gruppen vi tilhører. Vår kulturelle identitet avledes av, på samme tid som den påvirker, både den symbolske og den praktiske betydningen det ovenstående har for oss. Dette gjelder for en gruppe så vel som for den enkelte. Vi er preget av og vil selv bidra til å prege dette, på samme måte som andre er preget av sine erfaringer. Å oppleve at ens bakgrunn blir akseptert og fremmet på et grunnlag likeverdig med andres, er et bidrag til en god personlighetsutvikling.

For samiske elever blir dette tilsvarende viktig. Å bli avskåret fra et kulturfellesskap en søker til og har historisk tilhørighet knyttet til, er både eksistensielt og demokratisk problematisk. Dette gjelder både innenfor egen gruppe, og det gjelder mellom grupper.

SKUVLLA OVDDASVÁSTÁDUS

Skuvla galgá leat buohkaid várás. Dan vuodul galgá skuvla nannet ja ain ovddidit mánáid ja nuoraid oktiigullelašvuoda ipmárdusa, ja movt dan hálddašit. Dan doaimma ferte ollášuhttit vai sáhtta doalahit bissovašvuoda, ja oaidnit rievda-dusaid maid skuvla galgá ovddidit. Olu sámi mánáin lea mánáidgárdi ja skuvla áidna báiki gos sin duogáš ja dálá dilli dohkkehuvvo posi-tiivvalaččat, ja gos sii besset eambo oahppat dan birra.

Lea deatalaš bisuhit fátmasteaddji várddus-vuoda. Mánngačearddalaš servodagas, nu go Norggas, galgá sápmelaččain leat lunddolaš ja ovttađassásaš riekti sihke ovtta ja ovttaskasat čielggadit ja bisuhit čielga identitehta. Skuvla-systema galgá nannet dán vejolašvuoda ovtta árvosaš doaimmaid bokte. Mánngačearddalaš servodaga ovttađassásašvuoda váldoulbmil lea ahte visot joavkkut galget beassat bisuhit gielaset, kultuvrraset ja servodateallineaset nu go ieža hálidit. Ovttaskas olbmo oaviliid ja rivttiid ferte ovtta čielggadit, muhto bissut njuovžilin searve-vuoda ektui. Skuvla, mii lea almmolaš ášahus, galgá veahkkinn gozihit dán.

Dán hástalussii ii gávdno álkis čoaiddus, danin go olbmuid árvvut, árvvuid dihtomielašvuoha, sosiála oktavuoddat ja gaskavuoddat nuppiid olbmuiguin leat nu guovddážiis. Skuvlla doaimmaid ferte heivehit mánnga dássái kultuvrradoahpágis. Servodatdásis lea álki govahallat máid skuvla galggašii dahkat. Oppalaččat bohtet doaimmat mat nannejit ja ovddidit sámi kultuvrra ja servodateallima oktasašvuodaid – giela, historjjá, iežas kultuvrra ja servodaga máhtu, guovddáš árvvuid, norpmáid ja guottuid. Dát bohtet visot dási oahppoplánaide, oppalaš oasis gitta fágalaš

SKOLENS ANSVAR

Skolen skal være et sted for alle. Med dette som utgangspunkt skal den styrke og videreutvikle barns og unges oppfatning av tilhørighet og forvaltning av denne. Dette må oppfylles for å sikre kontinuitet og for å fange opp endringer som skolen skal videreføre. For mange samiske barn og unge vil barnehagen og skolen være det eneste stedet de institusjonelt vil ha rett til å få positiv aksept for, og lære mer om, sin bakgrunn og sin samtid.

Det inkluderende perspektivet blir viktig å ivareta. I et definert fleretnisk samfunn som Norge skal samene ha en naturlig, så vel som en likeverdig, rett til både kollektivt som individuelt å definere og opprettholde distinkte identiteter. Skolesystemet har til oppgave å styrke denne muligheten gjennom likeverdige tiltak. I et fleretnisk samfunn der det skal være likeverd mellom gruppene, er hovedmålet at den enkelte gruppe på et likeverdig grunnlag skal kunne opprettholde sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv på den måten og i den grad dets medlemmer ønsker det. Den enkeltes oppfatning av, og rett til dette må defineres gjensidig, men fleksibelt i forhold til et gruppemedlemskap. Skolen skal som en offentlig institusjon bidra til å ivareta dette.

Det finnes ingen enkel løsning på denne utfordringen, ettersom den henger sammen med folks verdioppfatning, bevissthetsnivå omkring dette, sosiale sammenhenger og folks evne til å tilpasse seg hverandre. Skolens funksjon og tiltak må relateres til flere nivåer av kulturbegrepet. På samfunnsnivået er det relativt enkelt å forestille seg hva skolen skal bidra med. I stort vil dette bli å forstå som tiltak som styrker og fremmer felleselementene i samisk kultur og sam-

oahppoplánaide. Skuvla galgá álgit áššiiguin mat leat oahppásat ovttaskas ohppiide, ja daid ovddidit viidáseappot.

OHPPIID VÁSÁHUSAT

Ovttaskas olbmo vásáhusat leat earenoamážat. Mánáin ja nuorain geain lea iešguđetlágan kultuvrralaš ja gielalaš duogáš, ohppet áššiid iešguđetládje. Sis leat iešguđetlágan oahppanvuogit. Liikká ii galggaše buohkaid doaivut ovttaláganin. Olbmuid meanut eai leat ovttaláganat dihto kultuvrras; mađi eambo iešguđetláganat sosiála, ekonomalaš ja kultuvrralaš dilit leat, dađi stuorábut leat erohusat. Ohppiin leat iešguđetlágan máhtut, gulahallannávccat, dábit ja oahppanvuogit. Juohkehaččas leat vaikko man olu eavttut maid skuvla galggašii viidáseappot ovddidit. Lea skuvlla ovddasvástáđus láchit ohppiide iešguđetlágan vejolašvuodaid movt organiseret máhtu, máhttohuksehusa, oahppan- ja bargovugiid, ja movt gulahallat earáiguin. Muhto skuvla ferte maiddái leat buorren ovdamearkan mánáide, ja dainnaláigiin oahpahit sin aktiivvalaččat geavahit oahpu. Oahpaheaddji ja skuvla fertejit háhkat dieđuid movt máhttu lea organiserjuvvon ja huksejuvvon báikkálaš servodaga iešguđet surgiin, nu go sosiála eallimis, bargoeallimis ja almmolaš bálvalusas. Dáin osiin gáibiduvvojit iešguđetlágan máhtut, ja buohkain lea mearkkašupmi oahppi vásáhusaide ja boahhteáigái. Dát molsašuddamat leat maiddái giela ja gulahallama dáfus guovddážis.

funnsliv – språk, historie, kunnskap om egen kultur og eget samfunn, sentrale verdier, normer og holdninger. Dette blir nedfelt i læreplandokumenter på alle nivåer, fra generell del til læreplaner for fag. For enkelteleven vil det kjente og erfarte være det utgangspunkt skolen skal starte med og så bidra til å utvikle videre.

ELEVENES ERFARINGER

Siden den enkeltes erfaring er unik, vil barn og unge med ulike kulturell og språklig bakgrunn bringe med seg ulike måter å lære på, med andre ord inneha en unik læringsstil. Det er imidlertid en fare for å generalisere. Atferdsmønstre er ikke likt fordelt i en gitt kultur; jo mer differensierte de sosiale, økonomiske og kulturelle forholdene er, desto større kan vi forvente at forskjellene er. Elevene bringer med seg ulike erfaringer hva gjelder kunnskap, kommunikativ erfaring, verner og læringsstrategier. Slik har den enkelte et sett av forutsetninger som skolen skal videreutvikle. Skolens ansvar blir å møte elevene med ulike muligheter til å organisere kunnskap, kunnskapsstrukturer, lærings- og arbeidsformer og måter å kommunisere på. Men skolen må også lære eleven å aktivt bruke dette ved selv å gå foran som et godt eksempel. Læreren, og skolen, må tilegne seg viten om hvordan kunnskap er organisert og strukturert i lokalsamfunnet, på de ulike livsområder som sosialt liv, i arbeidslivet, i offentlig tjenesteyting. De ulike arenaene bygger på og nytter ulike kunnskapsformer, og de har sine tradisjoner som alle har betydning for elevens erfaringer og framtid. De samme variasjonene vil gjøre seg gjeldende når det gjelder språk og kommunikasjon.

OAHPAHUSA VÁIKKUHUSAT

Skuvllas berrejit leat ođđa dieđut báikkálaš servodaga sosiála organiserema ja riev dama birra. Báikkálaš servodaga sosiála ovttagaid iešvuodaid berre dárkilit guorahallat, áinnas ohppiiguin fárologa. Dalle berre ipmirdit iešguđetlágan dáhpáhusaid, ja maiddái movt daid čađaheapmi ja vásiheapmi váikkuha iešguđetge oahppi. Sosiála ovttagat leat árbevirolaš ása husat nu go bearaš, iešguđetlágan bargobirrasat, earálágan sosiála searvevuodát nu go ránnážagat, gilli, orrunbáiki, muhto maiddái ođđamállet ása husat nu go asttoáigesearvvit, falášstallansearvvit jna. Dasa gullet visot mat váikkuhit máná sosiáliserema ja main lea mearkkašupmi. Dákko gal skuvla ii nagot čuovvut, muhto dat sáhtta čatnat doaimmaidis systema vuodđoárvvuide, vai buorebut sáhtta ipmirdit ovttaskas máná ja mánáid oktasaš eavttuid, norpmáid ja árvvuid. Vuodđomáhttu máid skuvla, oahpaheaddjit ja mánát ovttas čohkkejit ja vuogáidahttet, leat earenoamáš dieđut ja ipmárdusat sihke čoakkáldaga ja áiggi dáfus, ja leat dávjá hui mávssolaččat skuvllas. Báikkálaš sosiála organiseremis leat nappo muhtun deatalaš dovdomearkkat. Dás namuhuvvojit báikkálaš servodaga sturrodát, sosiála ovttagaid sturrodát, agi ovttastumit ja sohka bealit. Jus skuvla organiserema doaimmas áibbas beroškeahhtá dain diliin, de lea váttis ollislaččat čađahit barggu.

Oahppanvuogi ja oahppanhámi, bargovugiid, ovttastallanvuogiid ja oahpahusvuogiid ferte heivehit oktii. Dakkár oktavuodas ferte skuvla ovttastit árbevirolaš ja ođđa hástalusaid, báikkálaš ja máilmmálaš áššiid, ovttaskas olbmo ja searvevuoda. Muhto dás, nu go eará ge oktavuodain, dárbbasuvvojit njuovžilis ja girjás čovdosat. Skuvla berre nappo guorahallat sihke báikkálaš

KONSEKVENSER FOR OPPLÆRINGEN

Skolen bør ha et oppdatert datagrunnlag om lokalsamfunnets sosiale organisering og endringer. Lokalsamfunnets egenskaper ved de sosiale enhetene i lokalmiljøet bør kartlegges aktivt, gjerne i samarbeid med elevene. Dette bør innbefatte både en forståelse av ulike fenomener, og den praksis og opplevelse som utspilles i disse og knytter den enkelte elev til dette. Med sosiale enheter forstås her tradisjonelle institusjoner som familie, arbeidsfellesskap av ulik art, andre typer sosiale fellesskap som naboskap, grend, boplass, men også moderne institusjoner som fritidsklubb, idrettsgruppe m.v. Det vil si alt som medvirker i barnets sosialisering og som har betydning. Skolen kan ikke i sin ytterste konsekvens kopiere dette, men den kan knytte sin virksomhet til de grunnleggende verdiene ved dette systemet, for bedre å forstå det enkelte barn og de kollektive forutsetninger, normer og verdier. Det kunnskapsgrunnlaget som skolen, læreren og barna samler inn og systematiserer, er en samling av kunnskaper og forståelse som blir unik både i utvalg og tid, og viktig for mange sammenhenger i skolen. Det er imidlertid en del grunnleggende trekk ved den lokale sosiale organiseringen som har betydning. Her kan nevnes lokalsamfunnets størrelse, de sosiale enhetenes størrelse, alderssammensetning og kjønnsroller. Hvis skolen organiserer sin virksomhet uavhengig av og uten hensyn til disse forholdene, har skolen mindre mulighet til å fylle sin funksjon.

Læringsform og læringsstil, arbeidsformer, samværsformer og undervisningsformer må tilpasses hverandre. I en slik sammenheng må skolen bidra som brobygger mellom det tradisjonelle og nye utfordringer, mellom det lokale og det

servodaga ja iežas doaimma, ja čadat hupmat fágalaččat dan birra. Skuvlla organiseren ja čađaheapmi galgá eastadit stereotypiijaid ja etnosentrihkalaš guottuid. Skuvla galgá maiddáí fuobmát vejolaš rievdamiid, ja dainnalágiin nannet vuoiggalašvuođas, go lea ráhkkanan rievdamiidda.

Sámi servodagat leat hirbmosit rievdan, sihke kultuvrralaččat, sosiálalaččat, ekonomalaččat ja teknologalaččat. Seamma guoská maiddáí dáčča servodaga integreremii. Skuvla gal baicca ii leat olus ge rievdan organiserema ja čađaheami dáfus.

FÁTMMASTEADDJI SEARVEVUOHTA

Ovttadássásašvuođa ja sámi skuvlla vuodđojurdda lea hukset fátmasteaddji searvevuođa. Ovdamearkka dihte ferte máhttit eastadit etnosentrihkalaš guottuid, oahppat ipmirdit guhtet guimmiideamet kultuvrralaš duogáža ja dohkkehit ovttadássásašvuođa. Ipmárdus, dohkkeheapmi ja materiála ja pedagogalaš ressursat gáibiduvvojit vai sáhtta atnigoahtit olu ja iešguđetlágan lahkonanvugiid.

Ii leat álki ceavzit minortehtan marginála okta-vuođain, ja seammás bissut rabasin ja fátmasteaddjin jus majoritehta norpmát leat etnosentrihkalaččat ja unnán fátmasteaddjit. Dát guoská sihke sámi minortehtai dáčča majoritehtas, ja dáčča minortehtai dihto sámi majoritehta-okta-vuođas. Ovttaskas doaimmat ja ovttaskas skuvllat eai nagot akto ovddidit fátmasteaddji

universelle, mellom det individuelle og fellesskapet. Men her som i andre sammenhenger er det behov for fleksible og varierte løsninger. Skolen bør imidlertid analysere både lokalsamfunnet og sin egen virksomhet, og ha en løpende faglig dialog om dette. Skolen skal i sin organisering og praksis forebygge stereotyper og etnosentriske holdninger. Skolen skal også fange opp endringer som kan inntreffe, og den kan styrke sin legitimitet nettopp ved å være forberedt på endringer.

De samiske samfunnene har endret seg radikalt både kulturelt, sosialt, økonomisk og teknologisk. Dette gjelder også graden og arten av integrering i det norske samfunnet. Skolen på sin side har endret seg lite i sin organisering og praksis.

ET INKLUDERENDE FELLESSKAP

Ideen bak likeverdighet og en samisk skole er å skape et inkluderende fellesskap. I dette ligger det blant annet hvordan vi skal forebygge etnosentriske holdninger, lære å forstå hverandres kulturelle bakgrunn og akseptere likeverd. Dette krever blant annet forståelse og aksept og ressurser til at mange og ulike tilnæringsmåter kan tas i bruk, så vel materielt som pedagogisk.

Det er ikke enkelt eller lett å skulle være minoritet i marginale sammenhenger og samtidig være åpen og inkluderende hvis normen for majoriteten er etnosentrisk og lite inkluderende. Dette gjelder selvfølgelig både som samisk minoritet i en generell norsk sammenheng og som norsk minoritet i en gitt samisk majoritets-sammenheng. Enkelttiltak og enkeltskoler vil ikke alene

searvevuođa. Nappo šaddá doaimmain dušše teorehtalaš ávki jus báikkálaš skuvla ii duostta aktiivvalaččat geahččalit hástalusa. Skuvllas lea stuora ovddasvástádus čađahit hástalusaidda systemáhtalaččat, ja nu lea maiddái eiseváldiin ja eará vuoruheddjiin ja ressursa-juhkkiin.

Materiálalaš ja ressursalaš ovttadássásašvuoha ferte heivehuvvot systemadássis, seammáldje go bihtaid čoavdima bonjuvuodát. Ferte divvut historjjálaš bonjuvuodaid, vai oahpponeavvuid dássi, oahpaheaddjelohku jna. šaddet bissovažžan nu ahte sáhtta systemáhtalaš rievdamiid ja buoridemiid čađahit.

Pedagogalaš duohtavuodas gávnojit áibbas guovttelágan dilit. Čađaheami lea álkimus rievdatit go bargguin, rámmain ja čoavdima vejolašvuodain lea juogalágan oktavuoha.

Dan dihte ferte skuvladássis ovddidit oktasaš ipmárdusaidda ja dulkomiid fáttmasteaddji báikkálaš sisdoalus – sihke čearddalaččat, kultuvrralaččat, sosiálalaččat ja organiserema dáfus.

Fáttmasteaddji searvevuoha livččii buorre ja aktiivvalaš vuohki eastadit etnosentrikkalaš guottuid ja rasismma, jus dainna bargá systemáhtalaččat. Mánnggakultuvrralaš servodat, mánnggakultuvrralaš várddusvuoha ja mánnggakultuvrralaš oahpahus lea searvevuođa vuodđu ja ulbmil. Dan ii sáhte isoleret ovttaskas dáhpáhusaide ja prosedyraide, dasa gullet visot fágat, organiseren ja ovttasdoaimman. Ulbmilin lea sáhttit ovttadássásaččat servvošallat iešguđet kultuvrraiguin ja čearddalaš erohusaiguin, sihke báikkálaččat, guovllus, našuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Muhto dakkár doaimmaid máid ovttaskas olmmoš sáhtta váikkuhit, ferte buot lagamus dilálašvuodain álggahit – luohkkádássis – gos ovttaskas olmmoš buoremusat sáhtta positiivvalaččat rievdadit áššiid.

være tilstrekkelig for utviklingen av et inkluderende fellesskap. På den annen side vil tiltak bare ha teoretisk effekt dersom skolen lokalt ikke tar utfordringen aktivt og gjør noe med den. Det påhviler skolen et stort ansvar for å gjennomføre dette systematisk, og ansvaret for dette tilligger også myndighetsforvaltningen og de som prioriteter og tildeler ressursene.

På systemnivå må det legges til rette for en materiell og ressursmessig likestilling men også skjevdeling der oppgavene som skal løses, tilsier dette.

Historiske skjevheter må også rettes opp, det vil si at nivået på læremidler, lærerdekning m.v. må være tilnærmet stabilisert og stabilt for å oppnå systematiserte endringer og forbedringer.

I den pedagogiske virkelighet eksisterer det to vidt forskjellige forhold. Endringer i praksis oppnås best når det blir en viss grad av samsvar mellom pålagte oppgaver og rammene og klimaet for å løse dette.

På skolenivå må det i samsvar med dette utvikles en felles forståelsesramme og tolkning av hva inkluderende skal bety lokalt – både etnisk, kulturelt, sosialt og organisatorisk.

Et inkluderende fellesskap vil være et godt og aktivt virkemiddel for å motarbeide etnosentriske holdninger og rasisme dersom det arbeides systematisk. Det har både som utgangspunkt og mål et flerkulturelt samfunn, et flerkulturelt perspektiv og en flerkulturell undervisning. Det kan ikke isoleres til enkeltbegivenheter og prosedyrer, men omfatter alle fag, organisering og samhandling. Målsettingene er å omgås likeverdige de ulike kulturer og rasemessige forskjeller både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Men som tiltak hvor den enkelte kan bidra, starter det med de aller nærmeste forhold – på

Ovttaskas oahppi, váhnemat ja oahpaheaddjit dárbbasit váikkuhangaskaomiid eastadit čearddalaš vealaheami. Demokratiija vuodđo-prinsihpat buori ja šaddi ovttasbarggus leat ahte buohkat galget sáhttit váikkuhit mearrádusaid, ja fuomášit ja beroštit earáid oainnuin. Muhto ii leat doarvái hervejvvon ákkaid vuodul dohkkehit erohusaid. Dilit mat čihket erohusaid duohta árvvuid, fertejit maddái praktihkalaččat rievdat. Sáhtta álgit smávva, muhto guovddáš symbolaiguin mat gusket mánggakultuvrralaš árvvuide luohká ja skuvlla dásis. Mii sáhttit doaimmaid govahallat mángga dásis sihke luohkás ja skuvllas. Sihke diediheaddji doaimmaid, doaimmaid mat guoskkahit ovttaskas olbmo daguid, ja doaimmaid mat guoskkahit oahpahusa sisdoalu.

Álggos sáhttet luohkká, skuvla ja váhnemat ovttas gávnnahtit ođđa doaimmaid rumašlaš birra-sis. Lea deatalaš dárkkilit guorahallat áššiid mat leat guovddázis skuvlla rumašlaš ja diediheaddji doaimmain, nu go oahpponeavvuid ja oahppogirjjiid dáfus, duhkorasaid, govaid, hervema ja meanuid dáfus. Dá lea vuosttaš lávki, muhto dađi bahábut bisánit doaimmat dájvá dása. Dán dássái gullet maddái doaimmat mat guoskkahit ovttasbarggu ja ovttaskas olbmo barggu – nu go giellageavaheami njuolggadusat, gielalaš váikkuhangaskaoamit, ja ovttasdoaimmaid ulbmilat. Doaimmaide ferte bures ráhkkanit, ja plánet ja digaštallat áššái gullelaš olbmuiguin. Ferte muitit sihke bargomovtta, dihtomielašvuoda ja evttohusaid movt čoavdit doaimmaid, vai sáhtta guorahallat rievdamiid buorrevuoda. Nubbi lávki lea iešgudetge fága ulbmiliid ja oahpahusa sisdoalu dihtomielaččat dárkkistit.

Iešgudet kultuvrraid ja servodagaid máhtu ferte temábeivviid ja temávahkkuid bokte hábmet ja organiseret, ja loahpalaš ulbmil lea dihto-

klassenivá – hvor den enkelte har størst muligheter til å medvirke til positive endringer.

Den enkelte elev, foreldre og lærere har behov for å finne virkemidler for å motarbeide etnisk diskriminering. Muligheten for alle til å medvirke til i å fatte beslutninger, sensitivitet og oppmerksomhet omkring og hensyntagen til andres synspunkter er blant de grunnleggende demokratiske prinsippene for godt og fruktbart samarbeid. Men det er ikke tilstrekkelig å akseptere ulikheter på et romantisert grunnlag. Det må også føre til praktiske endringer av forhold som hindrer at forskjeller blir oppfattet som reelle verdier. Det kan starte med tilsynelatende små, men likevel grunnleggende symboler for flerkulturelle verdier på klasse- og skolenivå. Vi kan tenke oss tiltak på flere nivåer både i klasse- og skolesammenheng. Både tiltak som har signaleffekt, tiltak som involverer den enkeltes handling, og tiltak som gjelder innholdet i opplæringen.

Vi kan starte med at klassen og skolen i samarbeid med foreldrene drøfter seg fram til et omforenet opplegg om det fysiske miljøet. Utvalget av læremidler og lærebøker, leker, bilder, utsmykning, seremonier, alt vi vektlegger i den fysiske utformingen av skolemiljøet, er blant forhold det er viktig å ha gjennomtenkte løsninger for, og som har signaleffekt. Dette er første skritt, men problemet er vel ofte at det stopper der. Tiltak som omfatter samhandling og som involverer den enkeltes handling – så som regler for bruk av språk, språklige virkemidler og mål for samhandling – hører også med til dette nivået. Det krever bevisst forarbeid, planlegging og debatt med de involverte partene. Dette må innbefatte både motivasjon, bevisstgjøring og skisser til løsninger for tiltak, slik at en reelt kan vurde-

mielalaččat integreret buot fágaid, bargovugiide ja oahpavirusugiide. Dáinnalágiin sáhttet doaimmat šaddat máilmmálaččat ja riikkaidgaskasaččat. Sámi oahppit besset positiivvalaččat vásihit ahte sin kultuvrras ja servodagas lea árvu, muhto maid dái ahte searvevuoda iežá kultuvrrat leat deatalaččat ja oassin boahteáiggis. Dáinna oahpuin ferte nannet kultuvrraidgaskasaš oktavuoda ja ipmárdusa. Oahppit berrejit ieža beassat oahppat prinsihpaid erohusaid ja sullasašvuodaid heivehuvvon rollastohkosa bokte, mas leat iešguđetlágan servvoštallit. Kultuvraipmárdus, kultuvrraidgaskasaš ipmárdus ja kultuvrraidgaskasaš gulahallan eai leat dušše teorehtalaš ja temáhtalaš lahkoneamit, dain ráhkaduvvet praktihkalaš bihtát vai oahppit besset struktuvrralaš gulahallan- hárjehusaiguin geahččaladdat duohta dilálašvuodain.

ETNOSENTRISMA JA RASISMA

Lea muhtunlágán oktavuodta kultuvraipmárdusas, gulahallamis ja movt ovttaskas olmmoš vásiha iežas ja earáid, nu go juo ovdalis namuhuvvon. Mii vásihit beaivválaččat iešguđetlágan etnosentrihkalaš ja rasistalaš guottuid, sihke lagas birrasis ja máilmmálaš servodagas.

Lea deatalaš ahte skuvla hámuha, mearrida ja almuha oainnuidis čearddalaš ovdagáttuin, etnosentrismmas ja rasistalaš guottuin, cealkámušain ja doarridemiin. Dát lea oassin skuvlla

re det positive i endringene. Det neste skrittet er en bevisst gjennomgang av målene for og innholdet i undervisningen i det enkelte fag.

Kunnskap om ulike kulturer og ulike samfunn må videre struktureres og organiseres gjennom temadager eller temauker, og det endelige målet må være en bevisst integrering i alle fag, i arbeidsformer og undervisningsformer. Dette er samtidig veien mot globalisering og internasjonalisering. Samiske elever vil ha mulighet til å positivt erfare at deres kultur og samfunn har egenverdi, men at også fellesskapet med andre kulturer er viktig og en del av fremtiden. Denne erfaringen må brukes til å styrke tverrkulturelt samhold og forståelse. De skisserte prinsippene bør samordnes med at elevene selv får erfare forskjeller og likheter gjennom tilrettelagte rollespill med ulike deltakere. Kulturforståelse, tverrkulturell forståelse og tverrkulturell kommunikasjon må ikke bare forstås som en teoretisk og tematisk tilnærming, men organiseres i praktiske oppgaver hvor elevene gjennomgår strukturerte kommunikasjonsøvelser i realistiske sammenhenger.

ETNOSENTRISME OG RASISME

Som allerede nevnt er det en sammenheng mellom kulturforståelse, kommunikasjon og hvordan den enkelte forstår og opplever seg selv og andre. Både fra den hjemlige arenaen og fra verdenssamfunnet opplever vi daglig ulike uttrykk for og ulike grader av etnosentriske holdninger og rasistiske uttrykk.

Det er viktig for skolen å formulere, fastsette og bekjentgjøre sin holdning til etniske fordommer, etnosentrisme, og rasistiske holdninger, ut-

pedagogalaš vuodus, muhto lea maiddái bagadallin iešguđetge beliide dákkár diliin. Skuvla ferte čađahišgoahtit dán beaivválaš doaimmas, seamaládje go čađaha rumašlaš bargovugiid, buresbirgenbearráigeahču ja servvoštallamiid. Rávis olbmuid servvoštallanmálla ja hupmanmálla lea ovdagovvan ohppiide. Danin lea rávisolbmuin ovddasvástáduš, sihke skuvllas ja ruovttus, oahpahit nuoraide posiitiiva guottuid. Sii guđet barget skuvllas, galget maiddái leat buorren ovdagovvan nuoraide, ja eastadit etnosentrismma ja rasismma. Skuvllas berreše maiddái leat oktagardánis, muhto vuoruhuvvon prosedyrat systemáhtalaš ja eastadeaddji fágalaš lahkoneami lassin. Dáid ferte dieđusge searválaga guorahallat ja čuovvut joavko- ja luohkkádasis, geat ovttaládje ipmirdit guovddáš reakšuvnavugiid.

Mánngakultuvrralaš oahpahus ja mánngakultuvrralaš oahppan leat sihke ulbmilin ja váikkuhangaskaoapmin etnosentrismma ja rasismma eastadeamis. Sámi skuvllas lea deatalaš oahpahit iešguđet kultuvrra ohppiid soabalaččat servvoštallat, ja dohkkehit nuppi iešvuodaid.

Nuppi kultuvrra birra sáhtta mánngaládje oahppat, muhto váldoprinsihppa lea vuogáiduvvon pedagogalaš vugiiguin oahpahit ovttaskas oahppi, vai sáhtta buoridit guottuid. Muhto eat ábut doaivut ahte sáhttit riiddut garvit servodagas ja skuvllas. Danin lea deatalaš ahte skuvllas lea ovttamielalaš oaidnu etnosentrihkalaš guottuin.

trykk og trakassering. Dette hører med til utviklingen av skolens pedagogiske plattform, men er også en direkte veileder for hvordan de enkelte parter skal forhold seg i slike spørsmål. Skolene må også innføre dette i og for den daglige praksis, på samme måte som skolen organiserer fysiske arbeidsordninger, velferdstilsyn og omgangsordninger. De voksnes omgangsform og omgangstone oppfattes som eksemplifiserende av elevene. Det påligger derfor de voksne, både i skolesamfunnet og i hjemmet, å aktivt bidra til positive holdninger. De som utfører en profesjonell rolle i og for skolen, har i egenskap av sin rolle en forpliktelse til å være et positivt forbilde og forebygge etnosentrisme og rasisme. Ved siden av den systematiske og forebyggende faglige tilnærmingen til dette bør skolen ha en del enkle, men prioriterte prosedyrer. Disse må selvfølgelig drøftes og følges opp på gruppe – og klassenivå med en felles forståelse av aktuelle reaksjonsformer.

Flerkulturell undervisning og flerkulturell læring er både et mål og et virkemiddel i seg selv til å motarbeide etnosentrisme og rasisme. Det er viktig for en samisk skole å bidra til at elever fra ulike kulturer lærer å omgås hverandre med respekt for den enkeltes egenart.

Det er mange måter en kan lære om hverandres kultur på, men hovedprinsippet er at om en positiv endring i holdninger skal finne sted, må den enkelte gjennomgå konkrete erfaringer i et systematisert pedagogisk opplegg. Men vi må ikke tro at konflikter er til å unngå hverken i samfunnet generelt eller i skolesammenheng. Det er derfor viktig på skolenivå å bli enige om hvordan man skal forholde seg til forskjellige typer av etnosentriske holdninger.

OAHPAHUSA ORGANISEREN

Muhtun guovlluin sáhtta buohkaid dahje muhtun joavkkuid oahppohivvodaga organiseret temábeivviide – vahkkuide. Eará guovlluin fas ferte visot oahppohivvodaga čadahit ollislaččat. Báikkálaš vuoruheamit, lasáhusválljemat ja čadaheamit galget leat vejolaččat, vaikko sisdoalus, organiseremis ja bargovugiin leat ge rámmat. Das sáhttet boahit oainnut movt organiseret oahppohivvodaga iešguđetge dásis, movt deattuhit sisdoalu vai oahpahus heive iešguđetge oahppái, ja vai bisuha báikkálaš kultuvrra.

Sámi ohppiin leat iešguđetlágan dilitt maid leat geahččalan heivehit okti, nu go skuvlla árbevirolaš máhttoainnu ja kultuvrralaš ja guovddáš servodatlaš máhttoainnu, oktasaččat mearriduvvon searveoahppohivvodaga ja báikkálaš vuoruhemiid, ja árbevieru, bisuheami ja rievdamat.

Iešguđetge dásiid, fágaid ja luohkáid árvo- vuodđu berre vuhttot pedagogalaš čadaheami viidáset barggus oččodit ovttasbarggu ruovttuin ja báikkálaš birrasiin, ja maddái báikkálaš ressursaid ja ressursaolbmuid geavaheamis oahpahusas, ja kultuvrra- ja servodatlaš doaimmaid organiseremis. Dákkár bargguin ádjána gal oanehaš, danin go ferte ovttasbargat sihke ohppiiguin ja váhne- miiguin, ja váruhit ahte buohkat besset searvat oainnuideasetguin eavttuid ja ressursaid olis.

Ferte ráhkadit dárkilit plánaid golmma váldodási oahppodoaimmaide, ja nu maddái juohke luohkkádássái. Dás plánet movt dásiid ja jagiid sáhtta ovttaštit oahppohivvodaga čadaheamis ja ráddjemis, fágaidgaskasaš plá- nemis, oahppama ja sosiáliserema ulbmiliid oktasaš ovddideamis, báikkálaš servodaga ovttasbarggus, báikkálaš ressursaid geavaheamis, árbevierro- máhtu ja skuvlamáhtu ovttasteamis jna.

ORGANISERING AV OPPLÆRINGEN

I enkelte geografiske områder vil det være aktuelt å organisere lærestoffet i temadager – uker for alle eller for utvalgte grupper. I andre områder må det tilrettelegges for en helhetlig integrering i alt lærestoff. Selv om det er satt en ramme for innhold, organisering og arbeidsmåter, er det en forutsetning at det skal være rom for lokale prioriteringer, tilvalg og konkretiseringer. Det kan omfatte perspektiver på hvordan lærestoffet skal organiseres på de enkelte trinn, hvordan innholdsmessige elementer skal vektlegges for å sikre at opplæringen har relevans for den enkelte elev og at den ivaretar lokalkulturen.

For samiske elever har en forsøkt å finne en balanse mellom flere ulike forhold, for eksempel mellom skolens tradisjonelle kunnskapssyn og et kulturelt og aktuelt samfunnsmessig kunnskapssyn, mellom sentralt fastsatt fellesstoff og lokale prioriteringer, mellom tradisjon, kontinuitet og endring.

Den pedagogiske praksis bør reflektere verdigrunnlaget for det videre arbeidet på de forskjellige nivåene fagene og klassetrinnene for samarbeid med hjemmet, med lokalsamfunnet, for bruk av lokale ressurser og ressurspersoner i undervisningen, for organisering av kultur -og samfunnsrelaterte aktiviteter. Et slikt arbeid må nødvendigvis ta noe tid, ettersom det må gjøres i samarbeid med foreldre og elever og på en slik måte at alle føler at de kan bidra med noe verdifullt i samsvar med forutsetninger og ressurser.

Det må utarbeides nærmere planer for læringsaktivitetene på de tre hovedtrinnene og for hvert årstrinn. Her planlegges samordning mel-

Lea deatalaš mearridit makkár doaimmat ain galget čađahuvvot, vai oahppit besset doaimmaid oahppat vásáhusaideaset bokte sihke teorehtalaččat ja praktihkalaččat. Lea maiddái deatalaš fidnet fágalaš progrešuvnna mii doarju dán, ja oažžut oktavuoda iešguđetlágan fágaid ja fágaidgaskasaš doaimmain. Dát lea vuodđun ovttaskas luohká oahppoplánain ja oahpaheaddji oahpahušplánain. Juohke skuvla berre hutkat bargovugiid dán plánenbarggus mat devdet dárbbuid ja eavttuid. Lea nappo dárbbašlaš bisuhit oahppobarggu ollislašvuoda ja bissovašvuoda, oahppohivvodaga ja bargovugiid oktavuoda, fágaid, ovttasteami oktavuodaid, luohkkadásiid ja váldodásiid oktavuodaid.

OVTTASBARGU

BÁIKKÁLAŠ SERVODAGAIN

Sámi oahppoplánaid sisdoallu lea mearriduvvon ja deattuhuvvon dan vuodul ahte skuvla ja lagasbiras galget ovttasbargat oahppodoaimmaiguin. Guovddáš váldoprinsihppan lea ahte oahppohivvodat galgá buoremuddui heivehuvvot báikkálaččat. Dán plánema ferte eará plánenbargguid vuodul geahččat. Plánema duogázin galgá leat ohppiid oahppan. Iešguđetge dási plánaid vuodul mearriduvvojit oahppodoaimmaid rámmat. Doaimmaid ja ressursaolbmuid čielggadeami berre álo plánet ovttas váhnemiiguin. Lea deatalaš

lom trinn og år for gjennomgående lærestoff og for avgrensing av lærestoff, for tverrfaglige planer, for felles aktiviteter til fremme av mål for læring og sosialisering, for samarbeid med lokalsamfunnet, for bruk av lokale ressurser, for integrering mellom tradisjonskunnskap og skolekunnskap m.v.

Det er viktig at en planlegger en syklus for aktiviteter som gir elevene mulighet for læring ved erfaringer fra ulike aktiviteter både teoretisk og praktisk. Det er også viktig å finne en faglig progresjon for dette, og et samspill mellom ulike fag og tverrfaglige aktiviteter. Dette inngår i grunnlaget for den enkelte klasses aktuelle læreplan og lærerens plan for undervisningen. Den enkelte skole bør finne fram til en arbeidsform for dette planleggingsarbeidet som samsvarer med behov og forutsetninger. Det er imidlertid viktig å ivareta helhet og kontinuitet for læringsarbeidet, sammenheng mellom lærestoff og tilfanget av arbeidsmåter, sammenheng mellom fag, integrering, sammenheng mellom klassetrinn og hovedtrinn.

SAMARBEID MED LOKALSAMFUNNET

Innholdet i Det samiske læreplanverket er valgt ut og vektlagt med utgangspunkt i at det skal være et samarbeid mellom skolen og lokalmiljøet om læringsaktivitetene. Det er et sentralt hovedprinsipp at det skal være en høy grad av lokal tilpasning av lærestoffet. Planleggingen av dette må sees i sammenheng med det øvrige planleggingsarbeidet. Det er elevenes læring som skal danne bakgrunnen for planleggingen. I forbindelse med de trinnvise planene legges rammer for læringsaktivitetene. Når det gjelder beskri-

ahte oahpaheaddji dahje skuvlla plánenjoavku plánejit dakkár oahpahivvodaga mas mánát ožžot dakkár máhtu ja vásáhusaid mat ovddidit gulle-vašvuoda báikkálaš servodahkii, seammás go lea mávssolaš oassin viidásit oahpus. Lea buohkaide mihá álkit ovttasbargat jus iešguđetge dási ja fágaid oahppohivvodat ovdal juo lea čielggaduvvon, ja lea maiddá deatalaš geavahit báikkálaš ressursaid oahpahasas.

RESSURSSAID GUORAHALLAN

Ovdamearkka dihte sáhtta ráhkadit ressursagirjji deatalaš báikkálaš doaimmain, diliin ja máhtus. Dasa sáhtta čatnat sihke báikkálaš dárbbuid, fágaid oahppoplánaid ja suohkana doaimmasurggiid. Ressursagirjji sáhtta áiggi dáfus organiseret – nu go vássanáigái, dálááigái ja boahpteáigái. Kultuvrra, sosiála diliid, sosiála organiserema, barggu, ealáhusgeainnuid ja gulahallama čielggadeamit čatnasit maid dasa. Go čilge áiggi válдоosiid, de oaidná sihke dan mii lea bissovaš, dan mii lea rievdan ja dan mii lea ovdánahtton. Go govahallá boahpteáiggi, de sáhtta ovttaštit dálááiggi ja ođđa ovdáneami ohppiid ođđa rollaiguin boahptevaš, báikkálaš servodagas. Ressursagirjji sáhtáši maid báikkiid mielde organiseret – nu go lagas biras, gilli/báikkálaš servodat, suohkan, guovlu, našuvdna ja riikkaidgaskasaš dilid. Dán sáhtta ovttaštit áigedimensuvnnain, ja ráhkadit ollislaš gova gos báikkálaš servodat lea oassin stuorát diliin. Dán doaimma progreshuvdna

av aktiviteter og ressurspersoner, bør planleggingen alltid utføres i samarbeid med foreldrerepresentanten. Det er viktig at læreren eller planleggingsgruppen for den aktuelle skolen planlegger lærestoffet slik at det gir kunnskaper og opplevelser som fremmer tilknytningen til lokalsamfunnet, samtidig som det forbereder for og er et ledd i en videre læring. Det er lettere for alle parter å delta i et samarbeid dersom en har definert lærestoff for de enkelte trinn og fag der det er naturlig, og viktig, å bruke lokale ressurser i undervisningen.

RESSURSKARTLEGGING

En kan eksempelvis lage en ressursbok om aktiviteter, forhold og kunnskap som er viktige i lokalsamfunnet. Tilknytningspunktene blir både lokale behov, læreplanene for fag og eventuelle kommunale satsingsområder. Ressursboka kan gjerne organiseres i tid – det vil si i fortid, samtid og framtid. Beskrivelser av kultur, sosiale forhold, sosial organisering, arbeid, næringsveier og kommunikasjon kan inngå som elementer i dette. Ved å lage en beskrivelse som rommer tidsdimensjonen i hovedtrekk, får en både med det som er stabilt, det som har endret seg, og det som er utviklet. Ved å lage seg bilder om framtiden kan man knytte nåtid og ny utvikling sammen med roller som de enkelte elever kan tenkes å fatte interesse for i et framtidig lokalsamfunn. Ressursboka kan videre inneholde en romdimensjon – det vil si det nære, bygda/lokalsamfunnet, kommunen, regionen, nasjonen og internasjonalt. Dette koples sammen med tidsdimen-

lea ahte áigi ja báiki galget leat oahppásat vuolimus luohkkádásiin, ja doaimmat galget heivet ahkodahkii. Seammás ferte váruhit ahte oahppit ohppet báikkálaš servodaga integrerema bokte – dan máid oidnet, máid leat vásihan ja máid árvvus atnet – ja skuvlafágaid sisdoalu bokte. Agi, fágalaš ovdáneami ja mánggabealatvuodá mielde šaddet skuvlafágat deatalaččat dálááiggi ja boahhteáiggi ipmárdusa dáfus, ja ovttaskas olbmo hástalusaid dáfus, muhto maiddái báikkálaš servodaga dáfus, guovllu dáfus, ja riikkaidgaskasaččat. Áššit mat leat deatalaččat sihke ovttaskas olbmui ja báikkálaš servodahkii, gullet nuppi lávkái – guorahallat báikkálaš ressursaid. Ferte guorahallat váhne-miid, vuorrasiid, ressursaolbmuid barggus ja fidnus, kultuvrras ja gávppašeamis, buohkaid geain lea máhttu ja návccat, ja heivehit iešgudet dási ja fágaid oahppodoaimmaide. Ferte rámmaid vuodul mearridit movt lea buoremus čadahit doaimmaid go jurddaša doaimmaid ja ressursaid iešvuodaid. Lea go doaimmaid buoremus čadahit skuvllas vai meahcis, bargobáikkis vai ruovttus? Man stuora joavku galgá leat? Galget go buohkat bargat seamma bargguid oktanis? Jurddaš fas iešgudet govaid mat ovdalis leat namuhuvvon. Dat čujuhit váldohástalusaide. Lea go luohkkálatnja ja joavkosturrodát buorre rámma muitalanárbevierus? Makkár oktavuodta berre leat oappodoaimmain ja konteavsttas? Movt galgat ráhkkanit doaimmaide singuin geat oassálastet?

sjonen til et mer sammensatt bilde der lokalsamfunnet er et element i en større sammenheng. Progresjonen i dette er at tid og rom skal være nært på de laveste klassetrinn, med aktiviteter tilpasset aldersgruppene. Samtidig legges det vekt på at læring skjer gjennom integrasjon av det som knytter eleven til lokalsamfunnet – det som er observert, opplevd og verdsatt – og skolefagenes innhold. Med økende alder, med økende faglig differensiering, men også med økende kompleksitet blir skolefagene viktige for å forstå og forholde seg til samtid og framtid i perspektiv av utfordring for den enkelte, men også for lokalsamfunnet, regionen og internasjonale forhold. Forhold som er viktige for den enkelte, men også for lokalsamfunnet, blir dermed et hovedanliggende for det neste skrittet – å kartlegge lokale ressurser. Foreldre, eldre, ressurspersoner fra arbeid og yrke, fra kultur og handel som kan bidra med kunnskaper og ferdigheter, blir kartlagt i forhold til læringsaktiviteter på ulike nivå og i ulike fag. En lager seg også visse rammer for hva som er optimale forhold for de enkelte aktiviteter basert på aktivitetenes og ressursenes egenart. Kan aktiviteten best finne sted på skolen eller ute i naturen, på en arbeidsplass eller i et hjemmemiljø? Hva er en aktuell størrelse på den gruppen som kan delta? Må alle gjøre det samme til samme tid? Tenk tilbake på de ulike bildene som er nevnt innledningsvis. De peker i en viss grad mot hovedutfordringene. Er klasserommet og den beskrevne gruppestørrelsen egnet som en vellykket ramme omkring fortellertradisjonen? Hvilken sammenheng bør det være mellom læringsaktivitet og kontekst? Hvordan forbereder vi opplegget sammen med dem som skal delta?

«NUPPES GOIT IN BOAÐE, DAJAI VUORAS»

Dán ovdamerkii lea čadnon unnán vásihus ja oassálastin, ja ovttasbargu lea dábálaš «skuvlla málle mielde». Skuvlaárbevieru lea mii mearrida ja árbevierro máhttu lea neavvun.

Sámi muitalanárbevierus lea alla árvu sihke sosiálalaččat ja máhtuid dáfus, ja mii háliidit skuvlii ovttastahttit muitalanárbevieru iešguđet beliid ovttasbarggadettiin báikkálaš ressursaolbmuiguin.

Sámi muitalanárbevieru sáhttit gieđahallat iešguđet láhkai, muhto mii dahkat ovdamearkka iežamet vásihusaid vuodul. Min vuolggasadjin lea ahte njálmmálaš muitalanárbevieru lea sierra temá fágas ja lea lágiduvvon fáddán dábálaš luohkkálatnja dilálašvuodas. Dat lea mielde luohkkáceaški jahkeplánas go eará oahpaheaddjit plánejedje nu golbma jagi das ovdal, ja temái leat biddjojuvvon vihtta diimmu.

Rámman leat sámegeiela vuosttašgiellan fágaplána maid ovdalaččas leat ráhkadan, golbmajagiplána ja jahkeplána. Ovddeš oahpaheaddjit leat dasa lassin ráhkadan ráddjejuvvon temáplána mas čilgejit ulbmiliid, ákkaid, metoda, sisdoalu ja árvvoštallama. Seastin dihte skuvlabušeakta ruđaid lea rektor mearridan ahte go sámegeiela nubbegieljoavkkus maid lea dát temá jahkeplánas, de galget luohkáid ovttastahttit. Seamma ceahki dárogielluohkká mas lea sámegeiela ja kultuvra maiddá ovttastahttojuvvo. Mii jurddašit ahte lea dábálaš skuvladilli ja oahpaheaddjit šaddet heivehit temá iešguđet fáktoriid ektui – fysalaš fáktora ektui, go lea ráddjejuvvon áigi ráhkkaneapmái ja plánemii, luohkkálanjaid dáfus eai leat galle válljenvejolašvuoda, ja leat ráddjejuvvon ressursat ovdalgihtii gulahallat ja digaštallat áššáigullevaš olbmuiguin, fágalaš fáktora ektui, go leat unnán heivvolaš oahppogirjjit. Oahpaheaddjit eai soaitte nu bures dovdat ášši, soaitá leat dáčča oahpaheaddji dehe nuorra sámi oahpaheaddji gii boahá dakkár sosiálalaš birrasis gos dát árbevieru ii leat šat.

Čoahkis luohkká galgá guldalit go vuoras olmmoš muitala. Maŋŋil galget oahppit ovdanbuktit iežaset ipmár-dusaid ja dulkomiid, njálmmálaččat dehe čálalaččat, okto dehe joavkkuin. Oahppit, geat leat oalle stuora luohkká mas leat sámi oahppit iešguđet sosiálalaš birrasiin ja moadde dáčča oahppi, leat mášoheamit ja singuin lea váttis birget. Oahpaheaddji galgá čadat geahččalit jorgalit dárogillii maid vuoras olmmoš lohka.

Lea dálvi. Eatnasiin lea buojageavla badjelis. Ovtta joavkkus, mas leat sihke nieiddat ja bártnit, leat jáhkát main leat iešguđet skuttermarkkat ja gaibagahpirat main vuhtto ahte mánáin lea beroštupmi mohtorvaláštallamiidda. Earáin leat čuoiganbiktasat badjelis main leat neavvobuvttadeddjiid mearkkat. Goalmmát joavkkus, mas leat aivve nieiddat, leat áibbas ođđaáigasaš biktasat ja sii orrot leame hirkmat čigŋát. Vuoras nissonolbmos, gean leat bovden muitalit boahtit, lea gákti badjelis ja son hupmá vuollegaččat. Lea váttis oazžut luohká jaskkodat, muhto veaháziid mielde goit álgá muitalusboddu, Gollečuotnjaga birra, Eahpáračča birra, Stálu birra gii luoddani. Buot šárŋrat leat mielde. Muhtun oahppit njaŋgájit bulttain ja humadit gaskaneaset, muhtun lunttat njurggodit, guvlet olggos láseráigge ja jurddahallet heasttafámuid ja mohtorgilvvuid birra; muhtumiin leat mielde dihtorspealut main gullojit allafrekveanta jienat. Muhtun nieiddat juogadit vuoiddasdoasa sisdoalu ja skužistit jitnosit juoga man dihte. Oahpaheaddji viggá šiggut luohká ja gohččut sin leat jaska – iige dat ávkkut. Vuoras olbmo mielas leat oahppit mášoheamit ja dat čuoheá su muitaleapmái. Lea veadjemeahtun gaskkustit ohppiide makkárge dieđuid. Oahppit geain lea beroštupmi muitaleade muosehuvvet go earát rigerejit. Oahpaheaddji ain gaskkalduhtá muitaleaddji dulkodettiinnis. Buohkaide šaddá diibmu dušše moivin. Oahpaheaddji geahččala buoremus lági mielde giitit ovttasbarggu ovdas ja doapmala dasto viidáseappot boahte diibmui mii sus lea earáin luohkái. Maŋŋebargu, raporttat, galget dahkkot maŋit vahku go oahpaheaddjis fas lea diibmu dán luohkás. Nu lea maiddá eará oahpaheddjiide.

«EN GANG ER NOK, KONKLUDERTE DEN ELDRE»

Det er knyttet forholdsvis lite opplevelse og innlevelse til dette eksempelet, og samarbeidet er typisk «skolsk». Her er skoletradisjonen dominerende og tradisjonskunnskap middelet.

Samisk fortellertradisjon har stor verdi både sosialt og kunnskapsmessig, og vi ønsker oss ulike sider ved fortellertradisjonen integrert i skolen i samarbeid med lokale ressurspersoner.

Vi kan forholde oss til samisk fortellertradisjon på mange måter, men lager oss et eksempel ut fra egen erfaring. Vi tar som utgangspunkt at muntlig fortellertradisjon inngår som et isolert tema i et fag og organisert som et emne i en vanlig klasseromssituasjon. Det er lagt inn i årsplanen for klassetrinnet som resultat av andre læreres planlegging for tre år siden, og det er avsatt fem timer til temaet.

Rammen er en tidligere utarbeidet fagplan for samisk som førstespråk, en treårsplan og en årsplan. Av noen tidligere lærere er det dessuten blitt laget en begrenset temaplan med beskrivelse av mål, begrunnelse, metode, innhold og evaluering. For å spare litt penger på skolebudsjettet har rektor bestemt at siden andrespråksgruppen i samisk på det samme klassetrinnet også har dette temaet på sin årsplan, så skal klassene integreres. Også den norsktalende klassen på samme trinn som har samisk språk og kultur, blir integrert. Vi forutsetter at dette er en hektisk, men normal skolehverdag der lærerne må innpasse temaet i forhold til en rekke forskjellige faktorer – den fysiske, med begrenset tid til forarbeid og planlegging, begrensede valg når det gjelder klasserom, begrensede ressurser til forhåndskontakt og drøfting med impliserte parter, den faglige faktoren, med mangel på passende lærebøker, få av dem hvis de finnes. Lærerne kan også ha begrenset kjennskap til stoffet, det kan være en norsk lærer, eller en ung samisk lærer fra et sosialt miljø der denne tradisjonen ikke er levende.

En samlet klasse er forutsatt å lytte til at en eldre person forteller. Etterpå skal elevene rapportere sine oppfatninger og tolkninger, muntlig eller skriftlig, individuelt eller i gruppe. Elevene, en relativt stor klasse med samiske elever fra ulike sosiale miljøer og med noen norske elever innimellom, er kjent for å være urolig og vanskelig å håndtere. Læreren skal fortløpende forsøke å oversette til norsk.

Det er vinter. De fleste har boblejakkene på seg. En gruppe, bestående av både gutter og jenter, har jakker med scooteremblemer av ulike slag, og caps som utstråler interesse for motorsport. Andre har langrennsdresser på seg, med utstyrsfabrikantenes emblemer. En tredje gruppe igjen, jenter, er ytterst moderne kledd, de er tydeligvis opptatt av å pynte seg etter beste evne. Den eldre kvinnen som er invitert til å fortelle, kommer i kofte, og er lavmælt. Det er vanskelig å få klassen til å falle til ro, men etter litt om og men starter fortellingsstunden, om Gullgåsa, om Eahparaš, om Stallo som sprakk. Alle sjangrene er representert. Noen elever småprater henslengt over pultene, noen gutter plystrer, kikker ut av vinduet og dagdrømmer om hestekrefter og cross; noen har med seg et dataspill som sender ut høyfrekvente lyder. En gruppe jenter deler øyensynlig innholdet i en pudderdåse og kniser høylydt på grunn av et eller annet. Læreren forsøker å hysje på klassen – med begrenset resultat. Den eldre som er invitert, opplever elevene som en urolig masse, og fortellingene blir deretter. Det er håpløst å nå fram med noe budskap. De elevene som er motivert for innlevelse i fortellingen, blir forstyrret av andre. Fortelleren blir avbrutt av tolken og mister stadig tråden. Timen ender i kaos for alle parter. Læreren forsøker etter beste evne å takke for samarbeidet og haster deretter videre til neste time med en annen klasse. Etterarbeidet, rapporteringen, skal foregå uken etter, når vedkommende lærer igjen har sin enkeltime i klassen. Tilsvarende gjelder for de andre lærerne.

«50 JAGI VÁSSET OVDAL LUOTTAT JÁVKET, DAJAI VIISSIS OLMMAI»

Dát ovdamearka lea váldon duohtavuodas, muhto lea veahá rievdaduvvon. Mii jurddašit ahte lea dehálaš vásihit luonddu ja oahppat gáhttet dan sihke árbevieru mielde ja daiguin veahkkeneavvuiguin mat mis leat. Ovdamearkkas leat ovttahtán árbevierro máhtu, ovttasbarggu váhnemiiguin ja báikkálaš servodagain, muhto mii mearrida dilis?

Mii jurddašit ahte moatti skuvlabeaivái sirdit olles nuoraidskuvlla, mas leat 200 oahppi, várrái vai ohppet movt luonddus galgá birget. Dása dárbbášuvvojit fievrut, sanitára neavvut, lávut, vuoššanlihtit j.e. Dát lea temán 8.luohká jahkeplánas, muhto lea ávkkálaš oažžut buohkaid várrái oktanis vai muhtun oahpaheaddjit ja hálddabusbargit besset mannat gurssaide.

Muhtun áŋgiris oahpaheaddjit jodihit plánema ja golahit ollu iežaset astoáiggis dása. Plánemii ja veahkin nammadit váhnenjoavkkuid ja gulahallanolbmuid. Ráhkadit hui dárkilis plánaid. Biilaráiddut vuoddjájit goahtesadjái gosa ovdalgihtii leat fievrredan olgohivssega mas lea kemikálakloseahhta, čáhcelihtiid, ruskalihtiid. Olggos leat orden bassinsaji ja leat lávuud ceggen. Dađi mielde gártet eambo lávut. Ohppiid leat juohkán oahppojoavkkuide ja bargojoavkkuide, ja leat mearridan beaivvi bargguid ja ortnetnjuolggadusaid. Borramuššan leat muhtun muddui árbevirolaš sámi biepmut ja liegga márffit ja hamburgerat. Juohkehaš bargá juoidá. Doppe leat gilvohallamat, sii njorostallet, orienterejit kompássain ja maiddái kompássa haga, ohppet dahkat dola, spáppastallet iešguđetláhkai. Ja doppe finadit dieđusge čađat váhnemat, TV-joavkkut ja radio. Ohppiin lea maid asttoáigi, sii irggástallet geđggiid duohken, spellet goarttaiguin ja guldalit alla diskomusihka ollu lávuin. Eai šatta gal ollu oadđit, muhto vuoi, man dat lea somá ohppiide. Dá han lea measta dego leat meahcis váhnemiiguin, muhto lihkus sin geahču haga. Beaivvi maŋŋil go leat guođđán goahtesaji, lea duottar fas báhcán ávdin ja guorosin, ja leat vel logi árransaji, dulbmojuvvon jeagil, biilaluottat. Eai go hal áiggi mielde jávkka.

«DET TAR 50 ÅR FØR SPORENE ER GJENGRODD, SA EN VIS MANN»

Dette eksempelet er et omskrevet eksempel fra virkeligheten. Vi forestiller oss at det er viktig å oppleve naturen, og å lære å verne om den både ut fra tradisjon og med tilgjengelige hjelpemidler. I eksempelet er tradisjonskunnskap, samarbeid med foreldre og lokalsamfunn integrert, men hva blir det dominerende?

Vi forestiller oss at vi flytter et helt ungdomstrinn med 200 elever for noen skoledager ut på fjellet for å lære om å overleve ute i naturen. Til dette trengs transportmidler, sanitærutstyr, lavvoer, kokeutstyr mv. Det inngår som tema i årsplanen for 8. klasse, men det er hensiktsmessig å få alle ut på én gang så en kan frigjøre noen av lærerne og administrasjonen til å gå på kurs.

Noen ildsjeler blant lærerne er drivkrefter i planleggingen og bruker mye av sin fritid til dette. Det blir oppnevnt foreldregrupper og klassekontakter for planlegging og hjelp under oppholdet. Planleggingen foregår med tilnærmet militær presisjon. Karavaner av biler starter ut til en leirplass der det på forhånd er fraktet ut utedo med kjemikalieklosett, vanncontainere, søppeldunker, bygd utegrill og satt opp en del lavvoer. Etter hvert kommer det flere lavvoer til. Elevene er organisert i læregrupper og arbeidsgrupper, og det er laget dagsedler og ordensregler. Maten er en blanding av tradisjonelle samiske retter og varme pølser og hamburgere. Alle bidrar med noe. Det er konkurranser, lassokasting, orientering med og uten kompass, opplæring i å lage bål, ballspill av ulike slag. Og det er selvfølgelig en stadig strøm av interesserte foreldre, TV-team og radio på besøk. Det er også fritid for elevene, litt flørting bak noen steiner, kortspill til høylydt diskomusikk i mange lavvoer. Lite søvn, ja vel, men du verden så morsomt for elevene. Dette var jo nesten som å være på tur sammen med foreldrene, men heldigvis uten deres tilsyn. Dagen etter avreise fra leirstedet ligger vidda atter øde og forlatt, med ti bålplasser, nedtråkket og utslitt mosedekke, bilspor. Det gror vel til igjen.

«MII RÁHKADIT ÁRBEVIERUID MÁNGGAKULTUVRRALAŠ NORGGAS»

Mii govahallat stuora gávpostsuvlla, mas leat bargiidseadu ja gaskaseadu mánát. Kultuvrralaččat homogenalaš servodat, muhto das leat mánggakultuvrralaš boahhteáiggemihtut. Rabas servodat buohkaide. Ovtadássásašvuohta lea vuodđun. Jus skuvllas ii leat sámi árbevierru, de ieža dahkat dasa árbevieru.

Lea skuvlabeaivi guovvamánus, idđes árrat, olgun lea seavdnjat. Duhátnáre oahppi bohtet skuvllii iešguđet fievruid mielde dehe vácci. Skuvlapatruľjat main leat oránša šleđggonliivat alde veahkehit skuvlamánáid rastá luotta. Gáhtain lea suhkkes eksosasuovva. Olggobealde oaidnit ahte ovttá luohkkálanjas leat bidjan guokte čuovgga lásegárbmii. Dan guovtti čuovgga gaskkas lea sámeleavga. Min leat bovdejuvvon ovttá unna mánnájovkkoža lusa geain lea sámegeiella nubbegiellan. Eanaš ohppiid váhneamat leat vuosttaš buolvva sámi sisafárrejeaddjit. Sin váhneamat leat fárren gávpgii go doppe sáhtá oázžut barggu dehe go vázzet skuvllaid. Dál leat ávvudeame sámi álbmotbeaivvi. Oahpaheadđji lea min bovden muitalit sámenissona Elsa Laula Renberg birra gii jođihii vuosttaš lágiduvvon sámečoahkkima. Muhtun váhneamat leat bohtán skuvllii ja sis lea gákti badjelis; nu lea maid oahpaheadđjis ja mus. Go vázzen boardaga mielde bajás, fuomášin go oahppit gehčče midjiide sáhkkiis čalmmiiguin ja muhtumat čurvo midjiide feara maid, máid ii heive čállit. Rektora ledje maid bovden, muhto son jur buorástahtá mu ja geahčkeahtá mu čalmmiide dadjá ahte ii astta čuovvut go skuvlahoavda dađi bahábut lea gohččon čoahkkimii. Lanja leat čijahan leavggaiguin ja govaiguin maid mánát leat sárgon, unna divttažiid sámegeiella leat hearvvaiguin rámmen, leat ráhkadan vuogas lohkančiega mas leat sámegeiel mánáidgirjjit ja doppe leat rátnu mii lea gođđojuvvon sámi árbevieru mielde, duollji ja árbevirolaš niesteseahkka. Lea gal unna lanjaš, muhto leat goitge ožžon iežaset govvošiid dohko, mii jurddašit. Mii lávlut Sámi soga lávlaga vuosttaš vearssa. Isak Saba teavstta, masa oahpaheadđji čuojaha gitárain, lávlot mánát ja rávis olbmot lávlunmielain ja fámuin. Feaskáris gullojit riedjame ja boagusteame: «Gullabehtet go, sii juiget, ho-ho, soaitá Magga boahhtit! Go so-o-aitá Magga boahhtit ... gaskabeivviide odne ...» lávlot sii Knudsen ja Ludvigsen dovddus lávlaga nuhtaid mielde. Oahpaheadđji doapmala gokčat uvssa albma láhkai, ja dovdo ahte dáhpáhus lea čuočan sutnje. Muhtun mánát geahčastallet oktii, baluiguin, nu dahket muhtun rávis olbmot maid, hárbman čalmmiiguin, muhto de buohkat fas lávlugohtet. De lohket divttaid ja lávlot eambo lávlagiid. Mánát leat dramatiseren vuosttaš sámečoahkkima. Sii neavttašit dan várrogasat, muhto dovdo ahte leat movttegat dainna. Eai buot mánát hálldaš giela liikká bures, muhto buohkat ipmirdit ja buohkat leat ožžon oasi maid neavttašit. Mun muitalan vuosttaš sámečoahkkima historjjá, veahá politihkalaš ovdáneami birra, ođđa naššuvnnaš govaid birra, Sámedikki, sámelága ja sámeleavgga birra. De lea áigi bohtán borrat goikebierrgu, spihkkeluosa, gáhu ja gusavuoja, brusa ja gáfe juhkat. Lea njálgga hádja – bierru lea dimis, luossa lea sávri ja doarvái sálttis ja vuodja lea njálggat. Rávisolbmot ságastallet: árgabeaivvi váttisvuodaid birra, luohká boahhte váhnenčoahkkima temá birra. Man váttis lea oázžut skuvlasáhtu skuvllaid gaskkas sámegeieloahpussii. Oahpaheadđji mutala iežas vásihusaid birra, lea okto sámegeieloahpaheadđjin oalle stuora Norgga gávpgis, man váttis lea movttiidahttit hálldahusa váldit ovddasvástádusa. Sis eai leat gallii vejolašvuodát deaivvadit árgabeaivve. Mánát stohket, bládejít girjjiid ja humadit ain moattis gaskaneaset. Muhtun váhneamiin leat nuorat mánát mielde; sii čohkkájit eatni dehe áhči askkis, dehe stuora oappát guottašit sin várrogasat. Muhtumat leat ožžon friddja barggus, earát mákset ieža sadjásačča dehe leat lonuhan muhtumiin vuoruid. Váhneamat leat ieža oastán biepmu, ja mii mearkašit ahte biepmu boahhtá iešguđet sámi guovlluin. Olbmot hupmet iešguđet sámi suopmaniid ja dárogillii. Niesteseahkas lea valjit biepmu. Buohkat leat duhtavaččat. Mii gallánit ja orrut iežamet mielas olu riggábut. Ovdal go earránaddat de dadjá oahpaheadđji ohppiide ahte boahhte vahku sámegeieldiimmu, golmma beaivvi geahčen, galget leat dan nuppi skuvllas. Luohká sirddáša skuvllaid mielde, ja earret sámegeieldiimmuid leat oahppit iežaset dábálaš luohkái iežaset dábálaš skuvllas. Sis lea unna sajáš gos galget leat, muhto lea goit deaivvadanbáiki. Farvel. Báhcet dearvan. Mana dearvan. Mánát leat oahppan. Mii guodđit joavkku – čoavji lea gallás, muhto mielas lea váivi.

«VI SKAPER TRADISJON I DET FLERKULTURELLE NORGE»

Vi forestiller oss en stor byskole, en blanding av arbeiderklasse og middelklasse. Et kulturelt homogent samfunn, men med store flerkulturelle visjoner. Et åpent samfunn for alle. Likeverd er det bærende fundamentet. Der hvor skolen ikke har en samisk tradisjon, lager vi oss en.

Det er en hverdag i februar for skolen, tidlig morgen, det er mørkt ute. Et tusentall elever strømmer inn fra ulike transportmidler, eller de kommer gående. Skolepatruljer med oransje refleksvester loser elevene over gangfeltet. Eksosen ligger tykk i gatene. Fra utsiden av skolebygget ser vi at det er satt opp to lys i vinduskarmen i ett av klasserommene. Mellom disse står et enslig samisk flagg. Vi er invitert inn til en liten gruppe samiske elever som har samisk som andrespråk. De fleste elevene er barn av førstegenerasjons innflyttede samer. Deres foreldre har flyttet til byen, for der er det mulighet til å få jobb, eller de studerer. Det gjelder feiringen av den samiske nasjonaldagen. Læreren har invitert oss på besøk for å fortelle om samekvinnen Elsa Laula Renberg, som ledet det første store organiserte samemøtet. Noen av foreldrene er til stede kledd i kofte; det er også læreren, og jeg. På veien opp trappa merket jeg en del nysgjerrige blikk fra forbigående elever, og høylytte uttrykk som ikke egner seg på trykk. Rektor var også invitert, men tar meg så vidt i handa, og med et unnvikende blikk unnskylder han seg med at dessverre, skolesjefen har innkalt til et møte. Klasserommet er pyntet med flagg og tegninger som barna har laget, små dikt på samisk har fått rammer med ornamenter, det er innredet en koselig lesestol med barnelitteratur på samisk, med et tradisjonelt samisk vevet teppe, reinskinn og tradisjonell nistesekrepp. Et lite rom, ja vel, men det har fått sine symboler på plass, tenker vi. Vi synger første vers av Samefolkets sang. Til Isak Sabas tekst, akkompagnert av læreren på gitar, synger barna og de voksne med innlevelse og energi. Ute fra gangen høylydt støy og latter: «Høre dokker, dem joike, ho-ho, kanskje han Magga kommer! For k-a-a-nskje kommer Magga... t-i-i-l middag her i dag...» synger de til tonene fra en umiskjennelig Knudsen og Ludvigsen-melodi. Læreren skynder seg å lukke døren skikkelig, tydelig preget av episoden. En del av barna veksler blikk, engstelige, noen voksne også, med ergerlige ansiktsuttrykk, men så er det tilbake til sangen igjen for alle. Så er det diktlesning og nye sanger. Barna har dramatisert det første samemøtet. Det fremføres med forsiktighet, men med tydelig stolthet. Det er ulik grad av språkbeherskelse, ja vel, men alle forstår, og alle har fått en rolle. Jeg forteller historien bak det første samemøtet, litt om den politiske utviklingen, om nye nasjonale symboler, Sametinget, samelov, sameflagget. Så er det tid for goikebiertu, spihkkeluossa, gahkku og gusavuodja, brus og kaffe. Det dufter deilig – kjøttet er mørt, laksen fast og fin og passe salt, og smøret nydelig. Praten går mellom de voksne: Om hverdagsproblemer, om tema på neste foreldremøte for klassen. Om problemene med å få skoleskyss mellom skolene til samiskundervisningen. Læreren forteller om sine erfaringer, alene som samisklærer i en middelstor norsk by, om problemer med å motivere administrasjonen til å ta skikkelig ansvar. Det er ikke ofte de har mulighet til å møtes på en hverdag. Barna leker, blar i bøker og snakker sammen i små grupper. Noen foreldre har minstebarna med; de kroer seg på fanget til far eller mor, eller blir forsiktig båret rundt av en eldre søster. Noen har fått fri fra arbeidet, andre betaler selv vikar eller har byttet vakt. Foreldrene har selv spleiset på mat, fra ulike regioner merker vi oss. Det går både på flere samiske dialekter, og norsk. Nistesekken er innholdsrik. Tilfredsheten er stor. Vi blir alle mette og føler oss så uendelig mye rikere. Før vi alle dra hver til vårt, sier læreren til elevene at i neste ukes samisktimer, om tre dager, skal vi være på den andre skolen. Klassen flytter rundt mellom ulike skoler, og bortsett fra samisktimene er elevene i sin vanlige klasse på sin vanlige skole. Et lite sted å være, men et sted å møtes. Farvel. Báhcet dearvan. Mana dearvan. Barna har lært. Vi forlater gruppen – mette i magen, men med vemod i sinn.

«BARGU, ÁLGOBUKTAGAT, SYMBOLIHKKA, ÁRBEVIROLAŠ BIEPMUT JA DUODJI»

Fas lea jurddašuvvon dilli, dán háve lulli sámi guovllus. Dás ovttasbarget buot dásiin, skuvla ja ruovttubiras, skuvla ja bargodilli, ja árbevierromáhttu ja skuvlamáhttu leat latnjalašgaid.

Lea rátkin, čakčanjuovvan. Mánát leat bohtán ruoktot internáhttaskuvllas, muhtumat leat bohtán gili skuvllas ja muhtumat leat fas bohtán gávpotskuvllas. Dál lea joavkku ja soga čoahkkananáigi. Muhtun oahpaheaddjit leat beassan mielde, ja soames skuvlagirjjit leat maid čuvvon dohko. Viessovovdna mas leat ollu biergasat lea šaddan luohkkálatnjan oanehis áigái.

Iđdes árrat, ovdal go čuvvgoda, vulget buohkat olggos. Ealu galgá oažžut gárdái, ja šaddá guhkes bargobeavi. Buohkain lea su iežas doaibmá, sihke stuorámusain ja boarrásepmosiin ja unnimusain ja nuoramusain. Sin leat juohkán bargojoavkkuide nu movt jovkui heive buoremusat, boarrasepmosat leat ovttas nuoramusaiguin, ja gievrramusat ja jođánepmosat barget losimus barggaid. Mánát gehččet ja ieža geahččaladdet. Go geardduhit barggaid de čehppot, ja dađi mielde ožžot eambo doaimmaid. Humakeahtta, muhto mojiiguin, bohkosiiguin ja seavedettiin mánát gehččet go áddjá hávjánan giedaiguin smávve bohcco goruda. Son deaivá juste gokko gálgá dehkiid ja lađđasiid gaskkas. Ii mihkkege fearranuša. Soames mitalus mitaluvvo. Symbolihkka. Dát mearkkaša heajos dálkki. Dál sáhtta šaddat garra dálvi. Boazu njaldojuvvo hávjánan giedain. Mánát oassálastet. Oza biergobáđi, áhkká – «dál galgat málestit». Ráđjet bierggu vai mañjil besset suovastuhttit. Áhkku mitala juohke ruovjji birra mas lea sierra mitalus, árvu dehe čiegusvuhta. Suonaid birra: movt daid goikadit, sárret ja botnet. Son addá ovdamearkkaid. Dá, oainnát go oktavuoda? Juo, juo, áhkkubat nivkalit. Buolvvaid gaskkas lea luohttamuš ja oahpisvuhta. Báikenamat, čoahkkananáikkat, máttaráddjá, fuolkkat ruota bealde. Visot biddjo oktavuhtii. Mitalusat jotket, seavdnjadadas, myhtalaš, imašlaš, ja goađi suovas leat buot dovdat anus: guldaleapmi, geahččat lihkestagaid, jurddahallat symbolihka birra. Haksit, máistit, dovdat suorpmaguin. Válde dán, duohtat mat dán. Dá lea nállogoahti, geahča dáidda rieggáide, geahča skárride, niibái. Ja dat, dát lea earálágan. Amma lea? Juo – juo. Nivkalit. Mojohallet ja boagustit. Buohkat leat buori mielas. Mánát ipmirdit áhku signálaid. Geahččastat, veaháš nivkala, jávohisvuhta. Buot áššiin lea mearkkašupmi. Áddjá lea nohkastan. Oza gáfiid. Váru mat dal, veahá sáltti gievdnái. De veahá sohka gáffii. Veahá suovastuvvon goikebiergu gohppui. Buoidebuljarasat govddodit gáfes. Báhkas, muhto njálggat. Humadit movt goađi galgá dahkat, juohke oasis lea iežas namahus, iežas doaibma ollisvuodas, juohke dinggas lea dihto sadji ja mearkkašupmi. Humadit eambo soga birra. Boazodoalu birra. Dološ áiggi birra. Lea mañjelgaskabeavi, ja buohkat čoahkkanit boradit. Humadit elliid birra, iešvuodaid, deattu, man sávrrit leat, hámi. Ihttin lea vuot bargobeavi. Viessovovdnii leat stellen skuvlalanja. Dál lea matematihkka. Mánát leat vihkken ja mihtidan olles beavvi. Sii rehkenastet gaskamearálaš njuovvandeattu. Mii son lea árvu? Naba momsá? Temperatuvra iđdes, gasku beavvi ja eahkes. Ráhkadit statistihka. Mátke-TVs oaidná dálkedieđáhusaid. Ihttin lea alladeaddu, dan ija ges olles mánnu. Oza almanahke, maid bat áddjá logai ge? Rehkenastit mánu dásiid, juo, šaddá fiertu. Mokta lea buorre. Skuvla bistá eahkedii. Loahpas gávastišgohtet. De lea idja.

«ARBEID, RÅVARER, SYMBOLIKK, TRADISJONELL KOST OG DUODJI»

Igjen en tenkt situasjon, denne gangen i et sørsamisk område. Her er det samarbeid på alle nivå, mellom skole og hjemmemiljø, mellom skole og arbeidsliv, og tradisjonskunnskap og skolekunnskap glir over i hverandre.

Det er reinskilling, høstslakt. Barna er kommet hjem fra internatskolen, noen fra bygdeskolen og noen til og med fra en byskole. Nå er det samlingstid for familie og slekt. Noen lærere har fått bli med, og noen skolebøker er blitt med på lasset. En velutstyrt campingvogn blir et klasserom for en tid.

Grytidlig om morgenen, før det lysner, drar alle ut. Det gjelder å få reinen inn i gjerdet, så det blir en lang arbeidsdag. Alle har fått sin rolle, fra de største og eldste til de minste og yngste. De er delt inn i arbeidslag slik det passer best for familien, fra de eldste sammen med de yngste, og de sterkeste og raskeste gjør tungarbeidet. Barna observerer og prøver. For hver gjentakelse blir ferdighetene større, og også oppgavene vokser i omfang etter hvert. Med få ord, men med mye smil, latter og gestikulering ser barna bestefar partere reinskrotten elegant, med få håndgrep. Han treffer akkurat der han skal mellom muskler og ledd. Intet går til spille. En og annen historie fortelles. Symbolikk. Dette betyr dårlig vær. Dette kan bli en hard vinter. Reinskinnet flås av skrotten med kyndighet. Barna deltar. Fram med kjøttgryta, ahkka – «no ska det kokes». Kjøtt legges til side for senere røyking. Bestemor forteller om hvert kjøttstykke, som har sin historie, sin verdi eller sitt tabu. Om senene: hvordan de tørkes, splittes og tvinnes. Hun tar fram eksempler. Her, ser du sammenhengen? Ja, ja, det nikkes gjenkjennende fra barnebarn. Det er stor fortrolighet mellom generasjonene. Stedsnavn, samlingsplasser, oldefar, slektninger på svensk side. Her plasseres alt i en sammenheng. Historiene fortsetter, i halvmørket, det mytiske, det mystiske, og i røyken fra grua i goahctie er alle sansene i bruk: lytting, observasjon av bevegelser, tenkning omkring symbolikk. Lukt, smak, fingerfølelse. Ta her, kjenn på dette. Her er nålehuset, se på ringene her, på saksen, kniven. Og her, dette føles annerledes. Ikke sant? Jo – jo. Nikk. Smil og latter. Alle er i godlune. Barna forstår bestemors signaler. Et øyekast, et lite, nesten ubetydelig nikk, taushet. Alt har sin betydning. Bestefar har tatt seg en blund. Fram med kaffen. Pass nå på, litt salt i kjelen. Så litt sukker i kaffen. Litt lettrøkt tørrkjøtt i koppen. Det danner seg små fettperler på overflaten av kaffen. Varmt, men godt. Samtale om bygging av goahctie, hver del sitt navn, sin betydning i reisverket, alt har sin bestemte plass og betydning. Litt mer om slekta. Om reindriften. Om gamle dager. Det er ettermiddag, og alle samles til måltid. Det samtales om dyra, egenskaper, vekt, kondisjon, utseende. I morgen er det ny arbeidsdag. I campingvogna er det rigget til skolestue. Nå er det matematikk. Barna har veid og målt hele dagen. De regner ut gjennomsnittlig slaktevekt. Hva er verdien, mon tro? Momsen, hva med den? Temperatur morgen, midt på dagen og om kvelden. Lage statistikk. Fra et reise-TV kan man følge værvarslene. Høytrykk i morgen, fullmåne i natt. Fram med almanakken, hva var det bestefar sa? Regne på månefasene, jo, det bli bra vær. Motivasjonen er det ikke noe å si på. Skolen varer til langt utpå kvelden. Det blir lange gjesp mot slutten. Så er det natt.

«SKUVLA, VUOTNAGUOLÁSTEAPMI JA GILI OVDÁNAHTTIN»

Mii govahallat unna, sámegiláža mii lea boaittobealde dábálaš vuotnaguovllus. Ealli báikkálaš servodat lea ressursavánis, muhto gávdnojit fuomášumit ja bargomokta. Mii jurddahallat oahppama stuora dutkanlatnjan ja skuvla geavahuvvo báikkálašservodahkii buorrin.

Dá lea árbevirolaš sámi ássanguovlu, muhto lea okta dain ollu «sámi sulluin» guovllus gos muđui ássat aivve dáččat. Buohkat leat fulkkežagat. Eai leat galle dienaslági. Eatnasiin lea vuotnaguolásteapmi ja sávzadoallu. Sis leat njeallje oahpaheaddji ja golmmas sis leat sápmelaččat, nu ahte giela gal várra várjalit. Dáppe leat sohkahistorjá nannosit gitta báikkálašservodaga ovdáneamis, ovdáneami juohke olahusas lea iežas muitomearka: brugga, fatnasat, ođđa gilvojuvvon eana, telegráfalinnjá – maid ieža leat ceggen go Televerket ii dáhtton dan bargat. Čuovgastoalpput luddii. Brugga suodjevisti sidjiide geat vurdet báikkálaš fatnasa dálkin. Sis ii leat rámbuvri iige poastakantuvra, buot diekkáriid sáhtta doaimmahit báikkálaš fatnasis. Skuvla lea áidna, muhto dattetge ođđaáigásaš ásahas ja dan geavahit gili olbmot čoahkkimiidda, rávisolbmuid maŋnelgaskabeai skuvlii, rávisolbmuid servviid doaimmaide ja nuoraid klubban. Muhto dal lea vuotna guoros. Ruovttuin hupmet. «Dušše háhka lea báhcan, goas nogaš dat». Eai lihko-stuvvan sallitbivdduin. Juoidá ferte bargat. Ja unna sámegiláža skuvllas sáddejit oahppit reivviid, sámegillii ja dáro-gillii, fylkkasátnejodiheaddji. Sii ožžot vástádusa. Juoga galgá dáhpáhuvvat. Ii gilli galgga mannat bidjegii. Gávdno juoga man gohčodit gili ovdánahttin ruhtan. Gilis leat rikkis duodje árbevierut. Sii dahket šiehtadusa. Dás galget oahppat ja bargat. Galget lonohallat bargguid. Skuvlahoavda ja oahpahusdirektora dohkkeheaba doaimma. Mánát leat čadat mielde das. Unna Bieraš ja fylkkasátnejodiheaddji leaba ovtadássásaččat, ja fylkkasátnejodiheaddji muitala ahte lea viđat buolvva sápmelaš. Garraduodjelatnja šaddá divohahkan. Valáštallanlatnja šaddá gárren- ja godđinlatnjan, oahpaheaddjelatnja šaddá gili ovdánahttima kantuvran. Skuvla ja bargu doibmet buohtalaga, nu dahket maid mánát ja rávisolbmot. Rávisolbmot lonohallet gii ain galgá oahpahit ohppiid. Dáčča oahpaheaddji lea čeahppi čállinmašiidnain čállit, ja son šaddá ge čállin. Jahkeplána oažžu áibbas eará dimenšuvnna. Dasa bidjet buvttadusdagaldagaid, doarjja-ortnegiid, ja máksináigemeriid ja vel Sámi álbmotbeaivvi dáhttona. Dán čavčča galgá gaskadássi historjádiimmuin, ovdal go arvegoahat, vuolgit Dálvvádassii geahččat goahteduvttaid ja sárgut kárta guovllu badjel. Galgá šaddat luonddubálggis historjjálaš muitomearkkaid birra. Eanu lea garra duoji oahpaheaddji, ja sii barget čorvviin ja dávttiin. Siessa ja áhkku gárreba, muhto nieiddažat ja maiddái bártnážat besset buohkat geahččalit. Sii sárgot ja rehkenastet. Lohket ja barget. Kemiijadiimmut ožžot áibbas eará oaivila. Áhčis han leat dárkilis sámegiel sánit kemiijalaš dáhpáhusaid birra. Jurddaš go gávdnojit! Go guolli guohcaga – dat han lea orgánalaš kemiija. Ja váldit vel mielde veahá eahpeorgánalaš kemiija ja de easkka jurddahallagoahit. Jurddaš go lea vejolaš! Rehkenastet dološ vuogi mielde ja atnet mihtuid «snes» ja «gross» go dan buohkaide lea álki ipmirdit. Man álki lea goartilastit. Buohkat han dihtet ahte 4 goartila leat okta mehtar, ja go gáktesoaji mihtida goartiliid mielde ja dat heive juste, manne de galggašii centimehtaris beroštit? Árbevierru lea ávkkálaš ja dat doaimmá.

«SKOLEN, FJORDFISKET OG BYGDEUTVIKLING»

Vi tenker oss en liten, isolert samebygd i et typisk fjordområde. Et livskraftig lokalsamfunn er inne i en ressurskrise, men har ideer og pågangsmot. Her tenker vi oss læring som et eneste stort laboratorium, og skolen er i bruk for lokalsamfunnets beste.

Dette er et tradisjonelt samisk bosetningsområde, men en av de mange «samiske øyer» i et område som ellers er befolket av nordmenn. Alle er i slekt. Inntektskildene er få. Fjordfiske og sauehold for de fleste. Tre av fire lærere er samiske, språket holdes nok litt i hevd. Her er slektshistorien vevet inn i lokalsamfunnets utvikling, hver milepæl i utviklingen har sine bautasteiner: brygga, båtene, nybrottet, telegraflinja – satt opp på dugnad siden Televerket ikke ville. Lysstolpene for veistubben. Leskuret på brygga for dem som venter på lokalbåten i høststormen. Ingen forretning, ikke noe postkontor, alt kan foregå fra lokalbåten. Skolen, som den eneste, er likevel en moderne institusjon, men den brukes aktivt av bygdefolket til møtevirksomhet, til ettermiddagsskole for voksne, eller til foreningsaktivitet for voksne og klubb for barna. Men nå er fjorden tom. I hjemmene går praten. «De' e bærre auaren igjen, tro katti den e borte». Silda slo feil. Her må noe gjøres. Og fra skolen i en liten samebygd sender elevene brev, på samisk og norsk, til fylkesordføreren. De får svar. Her skal noe skje. Bygda skal ikke på auksjon. Det finnes noe som kalles bygdeutviklingsmidler. Bygda har rike tradisjoner innenfor håndverk. Det lages kontrakt. Her skal læres og arbeides. Det skal veksles om oppgavene. Skolesjef og utdanningsdirektør godkjenner opplegget. Barna er med hele tiden. Lille Per og fylkesordføreren er likemenn, fylkesordføreren forteller i all fortrolighet at han er femte generasjons same. Nå blir sløyden til verksted. Gymnastikksalen blir karde- og vevstue, lærerværelset blir kontor for bygdeutvikling. Skole og arbeid går side om side, det samme gjør voksne og barn. Læring for elevene skjer i samarbeid med vekslende voksne. En av lærerne, han norske, er en kløpper på skrivemaskinen, så han blir sekretær. Årsplanen får en helt annen dimensjon. Her blir lagt inn produksjonsfaktorer, tilskuddsordninger med forfallsdatoer i skjønn orden sammen med datoen for Samefolkets dag. Historie for mellomtrinnet i høst før regnet setter inn, blir i år å gå opp til gammetuftene i Dalvvadas og tegne et kart over området. Det skal bli natursti rundt historiske minnesmerker. Gammelonkel er sløydelærer, her går det i bein og horn. Tante og bestemor står for kardingene, men jentene, og også guttene, får hver sin tårn. Det tegnes og det regnes. Det leses og det arbeides. Kjemitimene får en annen mening. Her kommer far med helt presis terminologi om kjemiske fenomener på samisk. At de fantes! Når fisk råtner – det er jo organisk kjemi. Vi blander inn litt uorganisk kjemi, nå blir det fart på tenkningen. At det går an! Regninga går på gammelmåten, i snes og gross, for alle fatter dette så mye lettere. Så lett å måle i goartil. Alle vet jo at 4 goartil blir en meter, og når kofteermet måles i goartil og passer akkurat, hvorfor bry oss med en skarve centimeter? Tradisjonen er nyttig og effektiv.

